Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics
ISSN: 0213-6791. ISSN de l'edició electrònica: 2013-3995.
http://revistes.iec.cat/index.php/BSCEH/index

Núm. XXXIV (2023), p. 145-208
DOI: 10.2436/20.1001.01.242

EL PRIMER FRANQUISME CONTRA PAU CASALS

Josep Maria Figueres[1]
Universitat Autònoma de Barcelona

Article lliurat el 5 de desembre de 2021. Acceptat el 4 d'abril de 2022

Resum

El treball presenta com l'aparell diplomàtic franquista durant tot el període del règim —des de la Guerra Civil fins al final— seguí l'impacte públic de Casals arreu del món. Gràcies a la documentació de l'Arxiu del Ministeri d'Exteriors (MAE) conservada a l'Arxiu General de l'Administració (AGA), l'autor segueix aquests passos que complementa amb altres arxius que conserven altra acció punitiva del règim com la Llei de responsabilitats polítiques. L'estudi aporta també noves informacions sobre Casals i la premsa del règim, com una altra via que contribuïa a la política d'intoxicació i desinformació.

Paraules clau

Pau Casals, repressió, franquisme, exili, Guerra Civil, música, Catalunya, història contemporània.

The first Francoist actions against Pau Casals

Abstract

The work shows how the Francoist diplomatic apparatus monitored the public impact of Casals around the world throughout the period of the regime

1. E.mail: josepmaria.figueres@uab.cat.

from the Civil War until its end. Thanks to the documentation of the Archive of the Ministry of External Affairs (MAE) conserved in the General Archive of the Administration (AGA), the author follows these steps that complement other archives that conserve yet another punitive action of the regime such as the Political Responsibilities Law. The study also provides new information about Casals and the press of the regime, as another method that contributed to the politics of intoxication and misinformation.

Keywords

Pau Casals, repression, Francoism.

1. Introducció

El franquisme va considerar Pau Casals un enemic en haver estat favorable a la República i per la seva indiscutible i activa catalanitat, factors cabdals motivadors de la rebel·lió de 1936. Com a personalitat internacional, també era considerat perillós per la capacitat d'influència que podien tenir les seves opinions fora de l'Estat espanyol. En una primera etapa (1939-1945), el règim del general Franco se sent fort a l'ombra de la potència alemanya i secundàriament d'Itàlia, i actua amb impunitat descarada contra els vençuts militarment. Arran de la derrota nazi de Stalingrad serà de pura persecució, càstig i venjança. Acabada la Segona Guerra Mundial, la repressió franquista actuarà més silenciosament —censura, vigilància—, sense la desfermada violència de la primera etapa —consells de guerra, afusellaments—, tot i que l'autoritarisme, la tortura, la presó i les condemnes a mort continuaran sent-hi presents. Pel que fa a Casals, en aquest període 1939-1945, la política oficial és ambivalent. En són una mostra les dues sentències del Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques (TRRP). La duresa repressiva conviu amb invitacions tàcites a la submissió: se'l vol atraure amb la velada invitació que encara és a temps de sumar-se a la nova Espanya.[2] No tornarà, i fins al 1973, data de la seva mort a l'exili, se'l seguirà amb subtilesa. El règim no s'hi enfrontarà, el silenciarà i no polemitzarà amb ell.

2. Els atacs del franquisme a Casals no són prou coneguts. Els biògrafs estrangers, especialment Baldock, autor d'una excel·lent biografia, els ignora, i els qui en podrien parlar,

El franquisme actua en relació amb Casals en diversos fronts, que tractarem en els diferents apartats d'aquest article. El primer és el periodístic. Es denigra l'enemic com a justificació moral per al càstig. Són textos especialment virulents. A voltes eren atacs polítics que instiguen així el pas vers el segon front, el judicial, nascut de la nova legalitat (*Vae victis!*) de la repressió. Aquest segon àmbit institucionalitza el càstig amb sentències que podien anar des de l'empresonament en camps de concentració i de treball, pèrdua de béns econòmics, multes, desterraments, i inhabilitacions professionals i per exercir càrrecs públics. El tercer front fou el diplomàtic. Des de consolats i ambaixades es fa el seguiment de la persona o el grup, i s'usa la informació per actuar, si s'escau, en relació amb els exiliats en el seu país d'adopció. El quart front, i últim, constant en les dues etapes, és la censura.

En el present article presentem un episodi de cada cas amb fons documentals arxivístics que, en una part important, no havien estat consultats fins a la data. Per a la persecució periodística hem analitzat una mostra de diversos articles apareguts en la premsa immediata a la fi de la guerra. Sobre la persecució judicial disposem dels dos sumaris dels processos a Pau Casals i el seu germà Lluís localitzats a l'Arxiu del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (ATSJC) i a l'Arxiu Històric de Tarragona (AHT). En el tercer àmbit, el diplomàtic, incidim en el seguiment que se li fa des de la maquinària d'ambaixades i consolats, gràcies a la nombrosa documentació conservada a l'Archivo General de la Administración (AGA), que aplega de Pau Casals més informes, notes i memoràndums que de tots els altres exiliats junts. El quart àmbit tracta sobre la censura, sempre omnipotent. Analitzem el control efectuat sobre el llibre de ressonància internacional de Josep M. Corredor, *Converses amb Pau Casals*, que arreu del món ha aparegut íntegre i a Catalunya mutilat en les diverses edicions que ha tingut, primer pel franquisme i segonament en no considerar els curadors que si reimprimien la primera edició catalana ho farien amb la versió censurada. El llibre de Corredor és un bon exemple de com el franquisme actuava prohibint.

Malauradament, no ens ha estat factible, malgrat la persistència, constància i obstinació, disposar dels informes dels cossos policials sobre Casals. Després de provar-ho pels canals habituals, vam acudir a la Delegació de

com el seu germà Enric a les memòries publicades el 1979, també els silencien per altres raons.

Govern de Catalunya on ens repetiren la mateixa resposta que ja m'havien adreçat el 21 de juliol de 2017: que no hi havia cap document. En aquesta avinentesa, el 16 d'abril de 2019 se'ns digué, a més: «Com sabeu, la consulta als arxius és, amb les limitacions que s'estableixi en cada cas, un fet molt habitual en qualsevol administració, i molt freqüent en els fons dels ministeris, però no es tracta, en aquest cas, d'una restricció, perquè no hi ha cap document». Tanmateix, hem pogut accedir a informes policials a través dels fons judicials. Així com varen desaparèixer fons documentals relacionats amb Lluís Companys o, parlant en propietat i essent elegants, no es localitzaren o conservaren, la veritat sura, aparegueren en els fons de l'ambaixada espanyola a París. En el cas de Casals els documents policials no apareixen, però se'n troben en arxius judicials.

2. El periodisme franquista contra Casals

S'entén per periodisme franquista l'aparegut des de la Llei de premsa de 22 d'abril de 1938, quan el govern franquista dictamina el control sobre els mitjans de comunicació amb la voluntat prioritària de limitar la circulació de les idees i obviar la crítica, en coherència amb l'actitud adoptada envers l'ensenyament i l'activitat política. S'entén el periodisme com una de les causes de la intoxicació ideològica de la població, a la qual cal purificar depurant els professionals, limitant les capçaleres a les addictes, i controlant el contingut. Així de senzill. No és només censura, sinó que també només els fidels al Movimiento Nacional podran desenvolupar l'activitat periodística. S'usen els mitjans sense emprar conceptes occidentals moderns com la persuasió, i prenen una dimensió medieval —l'autoritat i prou.

En aquest sentit, i amb notable eficàcia, Queipo de Llano, el general rebel, emet diàriament des de Ràdio Sevilla unes xerrades en les quals parla sense embuts que la tropa pot violar les republicanes, «por más que berreen», i que tallarà les mans a Casals pel seu catalanisme. A l'edició sevillana del diari *ABC*, que transcriu moltes de les xerrades, no apareixen aquestes expressions brutals que enmig del furor radiofònic s'emeten amb tota claredat. Pot ser que la lletra no hi sigui, però sí el to. Tothom ho coneixia i la brutalitat del discurs explica també la massiva resposta d'un exili gegantí. Les expressions se suavitzaren, però la lectura de les emissions de Queipo és d'una feredat que fa escruixir

els esperits més freds. No era estrany que Paul Preston arribés a plorar en redactar la seva important obra sobre l'holocaust espanyol.[3]

Durant els primers anys, la ferotgia periodística contra els vençuts és terrible. Una de les plomes més significatives, en aquest periodisme tacat de sang és la de Fernando Díaz Plaja,[4] tot i que vint anys després de col·laborar en la secció «Fantasmones rojos», del diari *Solidaridad Nacional*, on es denigra Casals, l'anirà a entrevistar a casa seva a Puerto Rico com si la repressió franquista no hagués passat i pogués parlar-hi de música amb tota naturalitat. Casals encara era a l'exili denunciant l'intent de genocidi cultural català i les privacions dels exiliats. Fins al 1966, és a dir, al llarg de gairebé trenta anys, s'aplicarà una llei de premsa de guerra, que en el seu preàmbul afirmava, entre altres:

> Siendo la prensa órgano decisivo en la formación de la cultura popular, y, sobre todo, en la creación de la conciencia colectiva, no podría admitirse que el periodismo continuará viviendo al margen del Estado. Testigos hoy se afanan en la empresa de devolver a España su rango de Nación unida, grande y libre, de los daños que una libertad entendida al estilo democrática había ocasionado a una masa de lectores diariamente envenenada por una Prensa sectaria y antinacional […] comprenden la conveniencia de dar unas normas al amparo de las cuales el periódico viva en servicio permanente del interés nacional y que levante frente al convencional y anacrónico concepto del periodismo otro más actual y exacto, basado exclusivamente en la verdad y en la responsabilidad. [5]

La llei de premsa de 1938 justifica la impunitat de la repressió franquista contra els mitjans de comunicació, des de l'afusellament, l'empresonament, l'exili i la depuració de periodistes fins a la suspensió, confiscació i limitació de

3. Paul Preston (2011), *L'Holocaust espanyol. Odi i extermini durant la Guerra Civil i després*, Barcelona, Editorial Base.

4. Fernando Díaz Plaja, «Fantasmones rojos. Un pseudo historiador. Gonzalo de Reparaz», *Solidaridad Nacional*, 30-VII-1939; «Carta del Caribe. Hablando de música con Pablo Casals en Puerto Rico», *La Vanguardia Española*, 17-I-1964.

5. Llei de prensa de 22 d'abril de 1938 signada pel ministre de l'Interior, Ramón Serrano Suñer, i el cap d'Estat, Francisco Franco, a Enrique Gómez-Reino y Carnota, *Aproximación histórica al derecho de la imprenta y de la prensa en España (1480-1966),* Madrid, Instituto de Estudios Administrativos, 1977, p. 379-384.

capçaleres, impremtes i estacions radiofòniques, i la sistematicitat del control i la censura dels continguts. Comportarà l'afectació de tot el sistema comunicatiu: empreses, periodistes, continguts i distribució. Un control total, i amb ell, la conformació d'una mentalitat col·lectiva subordinada al nou poder. El silenci serà l'element predominant, ni la mort serà motiu de notícia: així, escriptors o polítics com Lluís Companys o Pompeu Fabra, afusellat el primer, mort a l'exili el segon, tindran el seu nom esborrat de les columnes periodístiques sota vigilància franquista. Casals apareix una sola vegada en el diari *La Vanguardia Española* els anys quaranta amb motiu de la multa d'un milió de pessetes que li imposa *in absentia* el Tribunal de Responsabilitats Polítiques, com veurem més avall. El silenci és general pel que fa als vençuts.

Els atacs a Casals seran presents en diversos articles que el blasmen. Dos apareixen a *Solidaridad Nacional*, el diari falangista que s'apropia de les instal·lacions, la maquinària i els recursos de *Solidaridad Obrera,* el diari que havia estat portaveu de la CNT. Un tercer article apareix a *La Vanguardia Española* i ens hi referim en l'apartat dedicat a la repressió judicial (TRRP), atès que té en aquest procés un paper important. En tindrem en altres tribunes com *Arriba*.

L'autor del primer article a què ens referim és Miguel Utrillo.[6] Va aparèixer a la secció «Fantasmones rojos» del diari *Solidaridad Nacional*. Els roigs existeixen, però sense presència corpòria i, a més, en diminutiu o, pitjor, en comicitat. La columna, a la pàgina 3, es dedica a insultar i comentar el comportament de personalitats prestigioses i rellevants de la cultura catalana com Pere Bosch Gimpera, Pompeu Fabra, Pere Coromines o Carles Riba, i de periodistes i polítics destacats com Eugeni Xammar, Nicolau d'Olwer, Joan Comorera, i líders com Francesc Macià i Lluís Companys. La secció «Fantasmones rojos» esdevingué una oprobiosa columna destinada a blasmar qui no pot defensar-se ni legalment, ni periodísticament, amb tota mena d'injúries i calúmnies, amb insults i amb comentaris que no són només matèria de delicte en qualsevol societat democràtica o civilitzada, sinó que desdiuen plenament el que en el periodisme ha de ser elegància, informació i cultura.

L'article d'Utrillo aparegué el 22 de juliol del 1939 amb el títol «Pablo Casals» i comparteix el to general de tots els atacs vers els representants d'una

6. Nat a Barcelona el 1912, era fill del pintor i antic redactor dels diaris *La Noche* i *El Día Gráfico*. Després de la Guerra Civil col·laborarà a *Destino*, *El Alcázar, El Español, El Once* i *ABC,* entre altres.

cultura i una identitat que es vol exterminar. Vegem una mostra del to de l'article:

> No es de extrañar, pues, que Pablo Casals estuviera al lado de la horda. El que había sido el primer antifascista de España, tenía que ser alguna vez consecuente. Y se adhirió a la Generalidad. Y luego a la FAI. Dando dinero. Luego haciendo el juego al canalla de Negrín. Y prestándose a hacer festivales y enviando potes de leche. Los genios, a veces, son sentimentales. Casals actuó como todos los grandes prohombres de la horda. O sea, huyendo de España. Y una vez en el extranjero, continuar ayudando a los rojos y no solamente ayudándolos materialmente, sino moralmente, haciendo declaraciones que, por ser de quienes venían, podían hacer un doble daño. Pero España, tiene suficiente vitalidad para imponerse y abrirse camino. Se ha visto y se ve claramente. […] Durante el periodo rojo, Casals fue un reincidente. Fue varias veces reincidente. Y apoyó con todo su descaro a los bandidos que presidía Negrín. […] ¿Por qué no organiza uno (un festival de música), él que es tan socialista, en honor de los miles de españoles que hacen vida de perro rabioso, por los campos de concentración de Francia? No. Esto Casals no lo hará nunca. Ama demasiado el dinero. Lo ha amado siempre demasiado. Podrá ser el mejor violoncelista del mundo, pero es también uno de los mejores tacaños que jamás se han conocido. Y además, es masón y judío. Es decir, un genio sencillamente repugnante.[7]

La desconsideració intel·lectual, mentides contra l'indefens, afirmacions sobre conductes hipotètiques, palesen el to del periodisme falangista que només ha passat a la història com a detritus cultural. Insults carregats de maledicència. Casals no era comunista ni maçó, filiacions penades per la Llei contra el comunisme i la maçoneria, però no hi feia res, s'atacava amb arguments o sense. Els jueus, en l'imaginari més ranci de l'espanyolitat tronada, són un enemic a abatre, i s'associa catalanitat i riquesa amb una religió que havia de ser anihilada,

7. Miguel Utrillo, «Pablo Casals», *Solidaridad Nacional (*22-VII-1939), reproduït per Eulàlia Pérez i Vallverdú a *Fastasmones rojos. La venjança falangista contra Catalunya (1939-1940)*, Barcelona, Acontravent, 2009, p. 219-223.

habitual en el periodisme conservador unionista. Ho veiérem els anys trenta al diari *ABC* i en la postguerra.

El segon article és degut a un altre col·laborador del diari, Luis C. de la Peña.[8] Es titula «El duro "sevillano" de Pablo de Casals», fent al·lusió a la dita «más falso que un duro sevillano»:

> No vamos a sacarle más punta al personaje, no merece la pena, ya mi entrañable amigo y compañero, Miguel Utrillo, lo asomó con todas las lacras que le caracterizan a ese «Guignol» que Solidaridad Nacional inauguró con tanto acierto en una de sus páginas con el título llamativo de «Fantasmones rojos». No vamos, pues, a anatemizar; sino, simplemente a informar, impelidos por esta nuestra acendrada vocación periodística, así como por la obligación que tenemos contraída de que en nuestra España resplandece el sol de la verdad.

El text, peça representativa del periodisme franquista, és trufat d'una moralitat on hi nia la impunitat de qui escriu, que no ha de témer res. Presenta un diàleg fictici entre Casals i Companys a partir d'una moneda de cinc pessetes que el músic porta a la jaqueta i que pot preveure el futur. La imatge serveix per blasmar Casals de covard i acomodatici, atès que durant la Guerra Civil la consulta per veure'n l'evolució, i fins i tot Companys se li adreça (!). El símil cau pel seu pes, perquè si Casals hagués volgut, hauria pogut anar sense cap complicació al camp franquista. L'argument de l'article aspira a la comicitat i serveix per construir una al·legoria dels atributs i el capteniment dels republicans. Peña, a més, cita unes suposades declaracions de Casals en què ataca la reina Maria Cristina, que tant l'havia ajudat.[9] Cal dir que durant el llarg exili Casals en tot

8. Segurament es tracta de José Luis Peña Ibáñez, advocat i periodista nat i mort a Sant Sebastià (1915-1973) que col·laborà en diversos mitjans i va ser redactor i director de *La Voz de España* (1937-1953) i col·laborador d'*El Alcázar, Diario de Barcelona*, *Informaciones*, etc.

9. Casals mantingué sempre un respecte i agraïment constant pels favors —beca, honors, suports— de la monarquia espanyola, fins al punt que rebé crítiques republicanes a l'exili per aquesta identificació que hom no entenia i que era personal i no pas ideològica. Curiosament, tenim el testimoni de Bladé i Desumvila que en la seva biografia de Rafael Moragas reprodueix els seus mots atès que el va tractar molt en l'exili: «Un dia, quan el violoncel·lista ja tenia un nom, emportat per aquella confiança i pels seus sentiments d'amor a la seva terra, va tenir una inspiració: coadjuvar a l'apropament i a l'entesa entre la monarquia i Catalunya. I, segons

moment la respecta i li agraeix sempre —així ho esmenta a tots els biògrafs que l'entrevisten— l'ajuda que li atorgà, fins a l'extrem de fer-se malveure davant sectors de l'opinió pública republicana que consideraven la monarquia indesitjable, si bé les raons de Casals van ser enteses i no hem vist en cap publicació republicana retrets al respecte.

Els apologetes del franquisme justificaran els atacs contra Casals, i els funcionaris i tot l'aparell repressor tiraran endavant una acció contra el músic que —cosa típica d'aquest règim dictatorial— afectarà tota la família al marge de quina hagués estat la seva actuació. Serà el cas, com veurem, dels seus germans Lluís i Enric. De fet, una carta que li tramet Lluís el 23 de gener de 1939 és un bon document per copsar l'atmosfera del moment. La redacta en castellà, obligat per la voluntat de prohibir el català, i perquè sap que la llegiran tercers. D'ací un cert to cautelós i unes al·lusions que semblen extemporànies en una carta íntima, teòricament privada, que envia des de Sant Salvador a Pau:

> Querido hermano Pablo: No pocos sufrimientos hemos tenido que pasar antes de estar liberados. Para tu consuelo tengo que decirte que todo ha pasado ya. Como nuestras vidas (al principio) tu casa y tus cosas están salvadas. Todo ha cambiado en pocas horas, orden y disciplina, Seguridad, respeto, existe ahora más que nunca. Mentira y farsa todo cuanto se decía antes de nuestra liberación, no exagero ni nadie me lo hace decir. / Tenemos comida en abundancia, digo en abundancia porque llegan camiones repletos de víveres y se reparten para la población civil gratuitamente (de momento). / Hemos tenido el honor de tener como huésped al General Yagüe y oficialidad, quedando encantados del orden en que todo está colocado. Creo haber cumplido tus órdenes que tiempo ha me diste. / Estoy esperando con ansia tu llegada, siempre teniendo en cuenta lo que pudiera suceder a nuestro hermano Enrique en Barcelona. Creo sería prudente escribir al Generalísimo Franco. / Todo lo que ha pasado me parece

diuen, tan aviat com va poder, va dir a la reina el que ell pensava sobre la qüestió, o sigui que si els catalans obtenien l'autonomia per obra de la monarquia, n'hi hauria molts que deixarien de combatre la dinastia, atès que molts republicans només ho eren pel fet de creure que el règim monàrquic no concediria mai un estatut autonòmic a Catalunya. La suggerència va caure en el buit». Vegeu A. Bladé Desumvila, *El senyor Moragas, «Moraguetes»*, Barcelona, Pòrtic, 1970, p. 199.

> una pesadilla. / Recuerdos a todos. Escribo a Teresina. Tu hermano que te quiere de todo corazón. Luis[10]

El periodisme espanyol actua rabiüdament contra Casals per la gran estima que li té el món cultural i per la seva popularitat internacional. En un article publicat a París el 1946 a *La Batalla*, portaveu del POUM, llegim la reproducció i el comentari alhora, sobre una al·lusió a Casals al diari *Arriba*, portaveu de la Falange:

> La quinta columna diplomática. Con este título hemos leído en *Arriba* de Madrid, un original artículo. De esta «Quinta columna diplomática» forman parte nada menos que dos grandes artistas internacionales: Toscani y Pablo Casals. Para *Arriba* esto demuestra la enorme influencia que artistas de renombre universal pueden tener incluso en la diplomacia. Y, veladamente, hace un gran elogio de los dos, silenciando la actitud gallarda que, frente al falangismo, ha mantenido siempre el gran artista catalán.[11]

En vint anys, tanmateix, la percepció variarà. Si els anys quaranta hi ha un odi visceral contra tot el que fa tuf de republicanisme i catalanisme, i liberalisme i basquisme, des de mitjans dels anys cinquanta, i sobretot els seixanta, s'afluixarà la persecució contra Casals tot i que continuarà sent objecte de vigilància i control. En serà exemple Carles Sentís, que primer calla i vint anys després viatjarà a Puerto Rico i l'entrevistarà per a *El Correo Catalán* i per a la televisió espanyola (TVE), mentre es fan gestions perquè torni i així poder neutralitzar la força del símbol internacional.

El 1946, desè aniversari de la sublevació militar, un periòdic local del cor d'Espanya, a Zamora, intitulat *Imperio* i sota el títol «Escasos comentarios periodísticos en Londres en el aniversario del Alzamiento español», inclou un tendenciós subtítol: «Las peticiones formuladas por organizaciones comunistas obedientes a Moscú, recogidas por pocos diarios». Era un comunicat de l'agència EFE distribuït al centenar de diaris que hi havia aleshores a l'estat i que recollien tot el que se'ls enviava amb remarques com aquest text. A la nota només apareix un nom, Pau Casals. La cita és eloqüent encara «En el *News Chronicle* se

10. ANC Fons 367, UI 9.
11. «Cajón de sastre. La Quinta Columna», *La Batalla,* núm. 19, París, 31-VII-1946.

ha publicado un violento artículo de Pablo Casals». La resta del text sembla la desesperada defensa davant els atacs de l'enemic exterior, atacs que es presenten com l'eco del *diktat* estranger de l'anti-Espanya. És a dir, el lector ha d'entendre aleshores que Casals és un titella del comunisme soviètic (!). Aquest era el periodisme franquista oficial en un moment en què el «cas espanyol» es debatia a l'ONU i els governs republicans a l'exili es mobilitzaven davant les diplomàcies estrangeres cercant suports per posar fi a la dictadura.

La imatge de Casals sota el franquisme també és entelada per particulars. El compositor valencià José Iturbi, entrevistat per Antonio D. Olano al periòdic *Fotos* el maig de 1957 fa tota una declaració de principis a l'antítesi del compromís de Casals. Diu el director d'orquestra en l'entrevista:

> Yo mismo invité a Pablo Casals (que cobra buenas rentas de sus casas de Barcelona) a que volviese a España. ¡Que se deje ya de martirologios ridículos! Hay músicos, artistas, que juegan a hacer política. Iturbi los considera equivocados: Yo creo que cada uno debe atenerse a su profesión. Hacer política es verdadero «diletantismo»: se pueden dar opiniones sociales; pero ¡cuidado con la política! Es una profesión más, a la que hay que dedicarse […] Pablo Casals tiene dinero y casas. Casas en España. El Gobierno español le permite cobrar cada mes la renta. ¿Por qué no nos dejamos ya de la farsa del sufrimiento y de la martirología que se hace en torno a ese señor? […] Conste que estas observaciones no son un reproche ni mucho menos. Pero me molestan las farsas. […] ¡Que no nos fastidie Casals con sus martirologios! ¿Quiere ser presidente de una república independiente? Yo mismo me encargué de hacerle la invitación para que viniese a España, en donde tiene la entrada libre. Pero quería imponer también a un par de tipos indeseables que tienen delitos sobre sus conciencias. ¡Tanto «pobre Casals»! Que no nos «amuele», ¡hombre! Estoy harto de encontrarme, en todas partes a las que llego, un festival Casals. Es un gran artista, indudablemente. Respeto hasta sus ideales políticos; pero toda esta gente que se siente tan opuesta, hasta comunista, que practique sus ideales y que no vivan como lo hacen, ¿no?

La desconsideració seguirà. El 1969 el periodista Narcís-Jordi Aragó es queixa del feble resultat de l'entrevista que li feu Carles Sentís a Casals quan el visità a Puerto Rico i només li preguntà per qüestions tangencials i encara molt

breument. Aragó enregistrà i transcriví l'entrevista,[12] i poca feina tingué. No arriba a una columna de les tres que té la pàgina de *Presència*, format foli. Aragó fa un epitafi d'aquella maldestra conversa, tot i el mèrit de ser la primera pública televisiva de Casals, i motiu d'irritació del ministre d'Informació i Turisme, Manuel Fraga Iribarne, segons explica el mateix Sentís. Escriu Aragó:

> I això fou tot. Suposem que el senyor Sentís posseeix habitualment alguns altres recursos periodístics que els posats de manifest en aquesta conversa. Creiem que Pau Casals, en la seva primera aparició a TVE, mereixia altres honors que els d'aquestes quatre preguntes ridícules. La veritat és que, quan vàrem apagar el televisor, ens sentíem molestos com si ens haguessin gastat una broma. Una broma de mal gust. [13]

3. El sumari contra Pau Casals

La posició de Casals al llarg de la Segona República destaca per la naturalitat amb la qual assumeix la instauració del règim republicà en el marc de l'Europa democràtica d'entreguerres. La República simbolitzava els anhels de llibertat i justícia social que havien de pal·liar les profundes desigualtats; unes noves estructures territorials, la laïcitat de l'estat, i la voluntat de canvi i d'una vida millor en tots els àmbits. Casals manté la fidelitat al govern republicà durant la Guerra Civil, tot i ser crític amb les autoritats per la manca de fermesa amb els incontrolats de la rereguarda. El franquisme no li ho perdonà i com tants demòcrates patí la repressió. En el seu cas tenia elements que jugaven a favor seu, com ara el prestigi internacional i la seva popularitat a Catalunya i Espanya. Tanmateix, la baula dèbil era la família a l'interior. Aquest fet no l'hem d'oblidar pel que fa al comportament de Casals, atès que era conscient que l'actitud crítica amb la dictadura podria agreujar la situació dels familiars. Sempre serà valent, però ponderat amb els mots. No hi havia el punt d'acritud, virulència o expressions d'odi, sinó fredament, calmosament, el reconeixement d'una injustícia, gosaríem dir, expressada amb un to seriós, distant, àdhuc amb un punt d'academicisme.

12. Aragó, Narcís-Jordi, «Pau Casals a TVE», *Presència,* 199, Girona, 26-IV-1969.

13. Conversa amb Josep M. Casasús (20-XII-2019), el qual reitera el seu escrit «Una televisió destil·lada» (21-IX-2009), enviat al diari *El Punt-Avui* en què ho expressa.

El règim del general Franco usà diverses estratègies contra un símbol internacional de la cultura i de la catalanitat. El càstig cal veure'l com una acció punitiva dins el que serà la llarga venjança de Franco contra els vençuts. S'empra *a posteriori*, contravenint totes les normatives jurídiques, i amb la intervenció de diversos ministeris. Fins i tot a l'exterior, les autoritats franquistes, com veurem, seguiren l'activitat de Casals amb meticulositat i constància.

El jutja *in absentia* un dels nombrosos tribunals especials franquistes. Els més tenebrosos foren els militars, amb consells de guerra: més de cent mil se'n comptabilitzen, només a Barcelona! Altres tribunals especials eren el Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques (TRRP)[14] i el de Repressió del Comunisme i la Maçoneria fins a arribar, més endavant, al Tribunal d'Ordre Públic —TOP— que jutjava la «subversió» seguint els tràmits de la Brigada Polítco-Social. Les normatives, nombroses, no ofereixen cap escletxa: depuracions laborals, delacions, detencions en camps de concentració i presons arreu del territori estatal, fins hi ha una normativa per als qui no troben feina perquè tenen antecedents penals o són desafectes al nou règim. Una teranyina jurídica per asfixiar els desafectes. Es demanaven documents de tota mena per a totes les activitats públiques. Sense aquests certificats era molt difícil de trobar feina fora de la manual. També la Ley de Vagos y Maleantes podia empresonar els qui no tenien treball. Un contrasentit, beneït amb el silenci del Vaticà, les democràcies europees i els Estats Units, que només podia fer que consolidar el règim pel terror.

El TRRP actua contra Casals. Amb el número d'expedient 283, s'iniciava la causa 3443, de gairebé dos-cents folis.[15] És una documentació molt valuosa per conèixer més dades sobre l'actitud de Casals, la seva projecció i imatge, i el compromís que va tenir amb Catalunya i la llibertat. S'inicia el 28 de febrer de 1940 a Barcelona, i passa a Tarragona amb el jutge instructor Ramón Matosas

14. La Llei de responsabilitats polítiques de 9 de febrer de 1939, amb 89 articles, actuava en cas d'absència, incompareixença o mort de l'acusat, un cop endegat el procés. Els tribunals eren constituïts per «representantes del Ejército, de la Magistratura y de la Falange Española Tradicionalista y de las JONS, que darán a su actuación conjunta el tono que inspira al Movimiento Nacional. Y para conseguir que funcionen con perfecta armonía todos los tribunales y organismos a quienes se encomienda la aplicación de la Ley, se crean un Tribunal Superior y un órgano administrativo, anejo al mismo, que, bajo una sola dirección, y de acuerdo con el Gobierno, imprimirán al conjunto la unidad necesaria para conseguir todos los resultados que en el orden jurídico y en el económico se pretenden» [Preàmbul].

15. AHT, TRRP de Barcelona, Exp. 2443.

Roca. Varen actuar com a secretaris José Rebolledo Legido i José Sales Ibáñez. Es formula la terrible acusació que reproduïm íntegra. Aquest expedient s'ofereix per primera vegada a la llum pública i constitueix un esfereïdor testimoniatge de la visió que tenia el franquisme de Casals.

A l'informe que elaboren els agents, hi ha inexactituds, mentides i tergiversacions. Se l'acusa de formar part d'ERC, el partit majoritari, catalanista i republicà d'aleshores. No està documentat que en fos, segurament no orgànicament, tot i que és possible que en fos simpatitzant. No hi milita, almenys de manera pública. Ara bé, és el partit on té molts amics, una formació política que per la seva estructura federativa era més similar a un moviment, fet que facilità el març de 1931 l'aplegament sota unes mateixes sigles dels catalanistes d'esquerra, la majoria. Davant, la Lliga Regionalista i, la resta, grups minoritaris fins a l'esclat de la Guerra Civil, quan el panorama de partits, tot i no haver-hi eleccions, varia notablement.

A la denúncia s'afirma que interpretà nombrosos concerts a favor de la causa republicana. En realitat, foren només tres. Se l'acusa de donar diners per a la República. Els diners els dona per als ferits de guerra i per als infants que no tenen recursos. I encara per protegir-se davant les velades amenaces que el franquisme de forma constant fa, com exposa tota la correspondència diplomàtica on se'l considera un enemic polític. Se l'acusa de manifestar a la premsa internacional que a la República no es matava ningú. En època de guerra, la informació és censurada i hom no pot dir el que vol en els matisos. Casals coneix prou bé les malvestats dels anomenats incontrolats que actuaven sota el paraigua de les patrulles de control, que també actuen al Vendrell, i ho reprova. Condemna la seva actuació i s'hi posiciona en contra. Fins i tot demana la dimissió dels polítics si eren impotents per garantir el control de l'ordre públic. Entén que la primera responsabilitat d'un govern és protegir la vida dels seus ciutadans. L'acusació, doncs, resta més com una venjança per un pensament, per una actitud i un posicionament, que no pas per actes o activitats punibles legalment contra Casals.

Els agents manifesten que Casals havia declarat als mitjans durant la guerra què en les seves gires internacionals diria que a Catalunya no es matava pels carrers. Efectivament, ho exposa a *La Publicitat* el 12 de novembre de 1936, entrevista que hem publicat en altres estudis.[16] En aquella data, els dits incontrolats

16. L'article és reproduït a dotzenes de periòdics del món. Apareix el novembre a Barcelona i altres diaris locals el reprodueixen i arriba a la premsa estrangera, que també el publica, com a

encara actuen, tot i que són a les acaballes per la protesta general, sorda tanmateix, davant el terror d'una minoria armada contra la majoria silenciosa. El pic més intens és del juliol a l'octubre de 1936. Els combats dels Fets de Maig de 1937 afebliran la posició anarquista per donar pas al predomini comunista. Els morts a la rereguarda després del maig de 1937 seran pocs, molt pocs, tot i la persecució que patiran partits, també marxistes, però heterodoxos davant Moscou —com el POUM per la voluntat de Stalin. Els que sí que moriran seran els pacífics ciutadans bombardejats. A l'Espanya controlada per Franco els assassinats seran continuats, i es produiran fins a la mateixa mort del general, quatre dècades més tard, el 1975. Foren tan nombrosos que es pot parlar d'holocaust, com ha escrit Paul Preston. En cap cas es pot dir el mateix de la República, on els seus executats foren selectius i sota mandat judicial, fora d'uns execrables casos deguts al SIM (Servei d'Intel·ligència Militar) i dels primers mesos de terror. No es pot comparar, ni menys afirmar, com vol la historiografia totalitària, que les dues parts assassinaven per igual. Una ho fa sobretot durant uns mesos, mentre el franquisme ho fa durant dècades, en guerra i després!, en grans quantitats i amb formació de causa i sense fonaments jurídics. Eren els tristos consells de guerra declarats il·legítims i mancats encara avui de reparació i restitució a les víctimes i els seus hereus quan els altres països totalitaris d'Europa han articulat normatives que puguin aportar pau als esperits dels afectats o dels seus descendents, compensar els mals materials i esborrar els efectes legals. Això, fora d'una vàcua declaració d'il·legitimitat sense efectes jurídics, no s'ha produït encara a l'Espanya democràtica.

Paul Preston, al seu estudi sobre Salvador de Madariaga que cita Baldock, només troba dues referències de la relació entre Franco i Casals. La primera, el febrer de 1956, quan Casals demana el passaport, i a la consulta que se li fa, Franco respon que d'acord, però que ho faci en persona. La segona, el juny de 1958, quan el pretendent Joan, fill d'Alfons XIII, visita Nova York i demana a l'ambaixador espanyol de veure Casals. Franco s'hi oposa i qualifica el músic de «separatista». Ja ens hem referit a la vinculació, el respecte i l'agraïment de Casals per la família reial pel suport que li van donar inicialment en els seus

París el desembre. Aleshores succeeix un fet singular: la premsa francesa se segueix amb interès a Barcelona i, quan arriba, els diaris barcelonins tornen a publicar-lo sense recordar que ja ho havien fet. *La Publicitat* explica l'eco d'aquesta entrevista en una nota que reproduïm a *Entrevista a la guerra. 100 converses de Lluís Companys a Pau Casals* en què incloem les diverses entrevistes de Casals amb periodistes (p. 323-348).

estudis. Franco accepta Joan Carles, però no Joan. El nom de Casals encara estaria prohibit uns anys més. Així, l'octubre de 1964, quan Joan B. Cendrós publica un anunci a *Destino* on es reproduïa un autògraf del músic sobre l'editorial Proa quan aquesta era a Perpinyà, es multa la publicació de Josep Vergés amb 25.000 pessetes. La revista costava 1 pesseta. La sanció li fou imposada pel governador civil, Ibáñez Freire, conspicu enemic del país i autor de nombroses barrabassades contra l'Institut d'Estudis Catalans, Òmnium Cultural i activistes com Joan Ballester Canals i Frederic Roda, entre altres.

Casals es va abstenir de fer declaracions públiques de condemna específica del franquisme. No és home de paraula precipitada. Les seves declaracions, com poden llegir-se fàcilment avui, en estar recopilades, són discretes i amb consideracions de caràcter general, moral, quan era habitual a la premsa en temps de guerra d'exposar amb vehemència la condemna als revoltats amb tota mena de qualificatius, cosa que Casals en cap moment no fa. També els agents coneixen bé el patrimoni de Casals, parlen de quadres de valor, de la casa de Sant Salvador, dades per a un tribunal que té fonamentalment una finalitat recaptatòria.[17]

3.1. L'informe del Tribunal de Responsabilitats Polítiques

Aquests lligalls, fins avui desconeguts, es conserven als dipòsits judicials catalans. El de Pau i Lluís Casals a Tarragona, i el del seu germà Enric a Barcelona. En el lligall relatiu a Pau (1940 01 19, informe del TRRP), es presenten els informes que han de servir per a *empapelarlo*, terme d'impossible traducció. Aquest *empapelar* volia dir condemnar l'encausat a una vida absent de normalitat, tant pel nombre de tràmits a desenvolupar un cop iniciat el procés, com pels perjudicis que ocasionava en la seva imatge privada i pública. Podia ser des d'un cartell de cerca i captura a una tirallonga de denúncies administratives i/o

17. El preàmbul de la llei indica: «Las sanciones económicas se regulan con una humana moderación, de la que son ejemplo los preceptos encaminados a no coartar las actividades de quienes basan su subsistencia en negocios modestos. Y estas sanciones, en aquellos casos en que se deba prevenir el peligro dimanante de posibles actuaciones futuras de los inculpados, podrán ir acompañadas de otras, que, en rigor, tienen el carácter de medidas de seguridad y que consistirán en la inhabilitación para el ejercicio de determinados cargos y en el alejamiento de los lugares en que se residía anteriormente, llegándose, en ciertos casos de gravedad suma, a declarar la pérdida de nacionalidad de los que no merecen el honor de seguir siendo españoles».

judicials que impossibilitaven la vida laboral i professional o acadèmica i pública. Els sumaris consultats del TRRP consten d'una part documental —informes d'autoritats—, i d'una part testifical —informes de testimonis aportats per la defensa i totes les dades que el jutge instructor requereix. Vegem-ne el contingut cronològicament.

El procés contra Casals s'inicia a Barcelona a finals de febrer de 1940, quan s'ordena citar el músic a declarar, i tindrà dos escenaris principals: el TRRP de Barcelona i el de Tarragona. El 4 de març, el jutge del Vendrell, Josep Giró Bonsoms, tramet ordre de compareixença davant el TRRP de Tarragona, i comunica que l'acusat està expatriat i que no disposen de més dades. Mentrestant, Lluís Casals s'assabenta que hi ha causa oberta contra el seu germà i li falta temps per demanar al jutge instructor del TRRP de Tarragona, Matosas Roca, que autoritzi un termini per aportar una declaració jurada dels béns del seu germà. El 12 de març el jutge li dona cinc dies de marge.

Els informes segueixen el seu curs, i arriba el torn de la Guàrdia Civil. El 4 de març, el cap de la comandància del Vendrell, Francisco Pérez Martí, informa que Casals militava a ERC «siempre», si bé ignora si hi estava afiliat; que participava en concerts a favor de les milícies roges; que tenia ascendència en el govern, i que col·laborava amb la premsa. El qualifica taxativament d'«ideas separatistas arraigadas» i, afirma sense embuts:

> […] se sabe también de ciencia cierta que desde el extrangero [sic] [h] a avalado personalmente a individuos criminales de esta localidad, financiando algunos viajes para América, y de los bienes que posee se ignoran por ser muchos, pero en el Barrio de San Salvador, o sea en la Playa, posee fincas y un chalet, Museo, que puede valer de 40 a 50.000 duros.

Estranyament, el 24 d'abril, el mateix guàrdia civil, en un document manuscrit afegit a l'expedient, indica el contrari i sobta veure els dos documents, l'11 i el 13, gairebé correlatius amb tants matisos:

> 1.º Se ignora si estaba afiliado a partidos de izquierdas. 2.º No dio a entender ser de ideas separatistas. 3.º De rumor público se sabe dio algunos conciertos a beneficio de las milicias rojas. 4.º Ignorando también si en alguna ocasión levantó el puño. 5.º Posee en bienes económicos y propiedades aproximadamente la cantidad de seiscientas mil pesetas.

També arriba l'informe de la Falange. És cautelós, i sembla fet per algú que el vol ajudar, tot i que no pot descartar aspectes coneguts que ha d'indicar forçosament per la seva notorietat. Literalment diu que ignora si està afiliat a Esquerra i que ho desconeixen tot:

El darrer informe és el de l'arxipreste de la parròquia de Sant Salvador. S'excusa de manifestar la seva posició al·legant que ha arribat al final de la guerra i que no coneix la conducta politicosocial, «ni siquiera la persona del inculpado de quien se me piden informes».

Junt amb els informes, s'inclouen diligències i un memoràndum de la Comissaria d'Investigació i Vigilància de la Direcció General de Seguretat datat a Tarragona el 21 de febrer de 1940 que indica que han pres possessió de la vila de Casals a Sant Salvador. La troben precintada i davant els previsibles desperfectes i el patiment pels quadres, «a algunos de los cuales se les concede algún valor», proposen elaborar un inventari. També entre aquesta documentació cal destacar la transcripció de l'entrevista que els agents A. Carreño i A. Triadú transcriuen de la revista *Ressorgiment*, del setembre-octubre de 1938. A l'entrevista, feta a l'escalf del gran concert del 19 d'octubre al Teatre del Liceu, li pregunten a Casals si es quedarà a Catalunya. Ell contesta que l'endemà marxa en gira de dos mesos a Bèlgica, Hongria i Txecoslovàquia, entre altres estats. Quan li diuen si no vol estar més temps ací, la resposta és definitiva: es voldria quedar per sempre, però en la lluita que es manté, tothom hi té un deure a fer i el seu és anar pel món representant un poble que lluita i pateix per una noble causa procurant de convèncer que tothom que sigui humanitari i amant de la llibertat ha d'ajudar sense cap dubte. Aquesta frase, compromesa, perquè situa Casals al costat de la República, serà utilitzada pel franquisme com a element de propaganda i, per tant, d'adhesió a la República, i segons una òptica injusta, haurà de ser, *a posteriori*, castigada.

Als fons consultats hem trobat que Casals compareix davant el cònsol de Perpinyà per defensar-se dels atacs que rebia als diaris.[18] Al document s'especifica que es va dictar sentència contra ell el 22 de novembre de 1940, i que s'havia declarat ferma el 12 de desembre, amb una sanció de 250.000 pessetes. El procurador de Casals, Salvador Lluch i Subiranas, demana el fraccionament de la sanció i ofereix com a garantia la finca de Casals de la rambla

18. ANC. Document al Fons Casals. Inv. 367, caixa 161 (05.02).

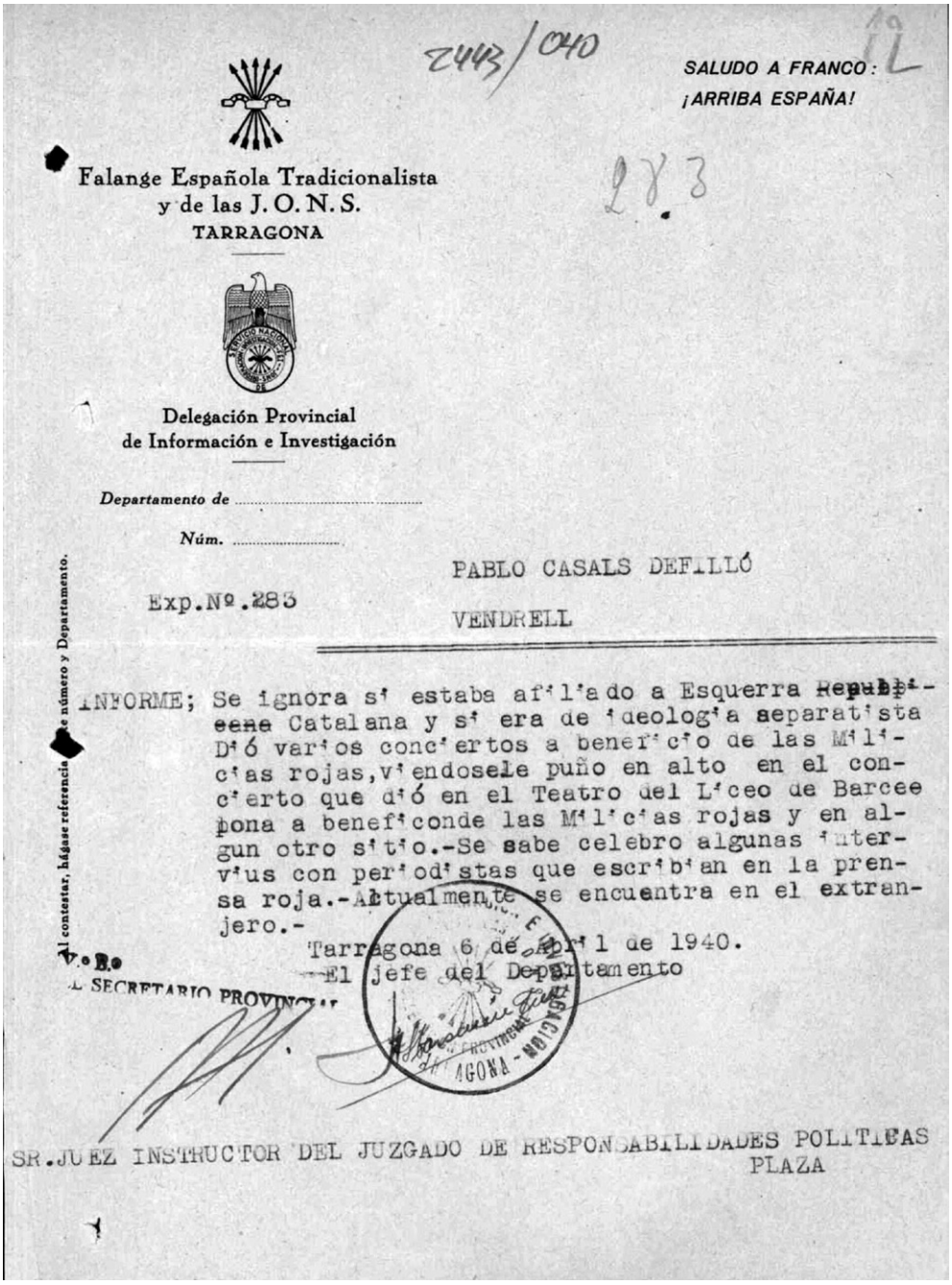

2443/040

SALUDO A FRANCO:
¡ARRIBA ESPAÑA!

Falange Española Tradicionalista
y de las J. O. N. S.
TARRAGONA

Delegación Provincial
de Información e Investigación

Departamento de .....

Núm. .....

Exp.Nº.283

PABLO CASALS DEFILLÓ

VENDRELL

INFORME; Se ignora si estaba afiliado a Esquerra Republicana Catalana y si era de ideología separatista Dió varios conciertos a beneficio de las Milicias rojas, viendosele puño en alto en el concierto que dió en el Teatro del Liceo de Barcelona a beneficonde las Milicias rojas y en algun otro sitio.-Se sabe celebro algunas intervius con periodistas que escribian en la prensa roja.-Actualmente se encuentra en el extranjero.-

Tarragona 6 de Abril de 1940.
El jefe del Departamento

V.º B.º
EL SECRETARIO PROVINCIAL

SR.JUEZ INSTRUCTOR DEL JUZGADO DE RESPONSABILIDADES POLITICAS
PLAZA

Al contestar, hágase referencia de número y Departamento.

Informe de Falange sobre Pau Casals (1940). Arxiu Històric de Tarragona.

de Catalunya, 94, de Barcelona. El tribunal ho concedeix, i se li diu que les primeres 50.000 pessetes seran efectives en el període de tres mesos i la resta de forma anual durant un màxim de quatre anys també en quantitats de 50.000 pessetes. Aquest document, signat per Conrado Espín i pels membres del tribunal Monclús, De la Maza i Daltabuit, s'acompanya del document del consolat de Perpinyà, que pel seu interès transcrivim íntegre:

> D. Pablo Casals Defilló solicita del Sr. Cónsul de España en Perpignan, que en funciones notariales haga constar por acto de presencia que el dicho Sr. se siente en la necesidad de prevenir la posible defensa de su condición de español sincero y leal ante los Tribunales de España de cualquier clase que sean, porque ha podido conocer, gracias al cariño de sus familiares, que *La Vanguardia* de Barcelona correspondiente al 18 de febrero de 1939 y *Solidaridad Nacional* del 1º de Julio del mismo año, dedicaron artículos infamantes por calumniosos y desenfadadamente agresivos, las justas calidades del Sr. Casals. / Le conduce este requerimiento legal a completarlo con el otorgamiento de Poderes a Procuradores para que lo defiendan en el caso de que la resonancia de estos artículos, o la imitación de la conducta de sus autores produzcan una denuncia o varias denuncias encaminadas al mismo daño de que son muestras bien seguras y temibles aquellos artículos. / Del acta así articulada, el Sr. Casals pedirá la correspondiente copia autorizada por el Sr. Cónsul.

Tornem al sumari. Acabats els informes, comencen les proves. El primer document el tramet el procurador de Casals, Salvador Lluch i Subiranas, en virtut del poder atorgat el 5 de febrer al consolat d'Espanya a Perpinyà i legalitzat pel Ministeri d'Afers Estrangers. En aquella data, Casals compareix davant Román Oyarzun, del consolat de Perpinyà, i denuncia, com hem vist, l'ús que es fa dels articles que havien aparegut a *La Vanguardia* i a *Solidaridad Nacional*. El cònsol anota que Casals «considera agresivos, calumniosos e infamantes para su persona y condición de español sincero y leal, hace acto de comparecencia ante mí para protestar del contenido de dichos artículos». Així mateix, Casals també signa al consolat l'escriptura de mandat a sis procuradors, tres de Barcelona i tres de Madrid, perquè el representin davant la justícia espanyola tant en relació amb el sumari incoat com davant els articles crítics que apareixen a la premsa, perquè eren «lesivos a su buen nombre y fama, tanto en el terreno

personal como en el político-social» i els autoritza a «que lo defiendan ante quien corresponda».

Els documents aportats en la seva defensa són o bé validats per autoritats de la Falange o bé legitimats pel notari Antoni Par. Fer-ho en el termini fixat implica una labor titànica per al germà de Pau, Enric, que assumeix la feina amb un mèrit encomiable, i per al procurador Salvador Lluch. Com que no existeix la possibilitat de fer còpies, quan no es troba l'original de premsa que s'aporta (cas, per exemple, de la publicació anarquista *Mi Revista*), s'acut a la certificació jurada. Així ho fan amb el retall del diari *Treball* del 14 d'agost de 1936, en el qual Otto Mayer acusa els músics de prestigi internacional que no donen suport al poble ni han participat en cap subscripció per als ferits, vídues i orfes. El retall de premsa el certifica el director de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona Agustí Duran i Sanpere, i ho legitima el notari Par el 8 d'abril.

Pau està al cas, gràcies a Enric, de tot el procés. Sap que la seva sort és la del seu germà. Demana ampliar el termini, conèixer els càrrecs i poder presentar l'escrit de descàrrecs. El 19 de març, data límit del termini, Salvador Lluch presenta un elaborat i extens escrit, que comença amb la síntesi de les actuacions de les quals s'acusa Casals, per passar després a rebatre-les:

> 1º Tener gran ascendiente con los componentes del Gobierno de Cataluña, incluso se le veía en las Tribunas de los actos públicos levantando el puño, valiéndose de ello los rojos para su propaganda especialmente en el extranjero.
>
> 2º Ser elemento destacado de Esquerra Republicana y de arraigadas ideas separatistas: dando conciertos musicales a beneficio de las milicias rojas, el que era constantemente elogiado por la prensa y radios extremistas.
>
> 3º Es de apreciar que en fecha 4 de noviembre de 1936 fueron asesinados gran número de patriotas, y Casals con ocasión de marchar al extranjero, tuvo el cinismo de manifestar que él diría que en Cataluña no se mataba a nadie: contribuía económicamente a la causa roja y a familias izquierdistas. En la actualidad se halla huido al extranjero.[19]

19. És un escrit molt extens, un al·legat que sintetitza els altres documents que s'adjunten i que aporten moltes dades biogràfiques sobre Casals, per exemple que amaga la monja Teresa Nellosta, reguiada a la seva casa de Barcelona i l'opinió que ella tenia del comportament de Casals.

Sorprèn poderosament que aquests arguments havien aparegut el 18 de febrer de 1939 en un article al diari de més circulació de Barcelona. Fil per randa tots els arguments. Sembla, però, ja que no l'hem pogut localitzar, que algú del mateix TRRP o vinculat als cossos jurídics militars o dels serveis policials, fos l'autor del text que publica *La Vanguardia Española.* Article i document judicial tenen els mateixos arguments. Els hem acarat per palesar-ne la coincidència i com un bon resum de les acusacions contra Casals. L'autor de l'article en sistematitza tres. Qui s'amaga sota el pseudònim «Tirso Español»? No l'hem pogut identificar. Aquest diu a *La Vanguardia Española*:

> Primero: que saludar con el puño en alto después del concierto del Liceo era innecesario, si no quería hacer pública confesión de fe marxista, cosa absurda en usted que es millonario y propietario de tierras y casas de alquiler y que no desea —de esto estamos, seguros todos— que a su vejez, en vísperas de retirarse a disfrutar tranquilamente de un capital tan bien ganado, venga un Lenin, un Stalin o un Negrín, a colectivizárselo.
>
> Segundo: que el no querer tocar en los países fascistas constituye una injusticia mayor que la supuesta, de la que es represalia, y que usted, atribuye a los Gobiernos de Italia y Alemania. Porque si era por la sola razón de ser países fascistas, usted que como antifascista se habrá hartado de decir que los pueblos alemán e italiano no son responsables del régimen que padecen ni están conformes con él, podía negarse a tocar para el Führer o el Duce, pero no tenía derecho a privar de la inefable emoción que la música despierta a aquellos dos públicos, precisamente los más musicales del mundo. Y si —como había usted dicho tiempo atrás, antes de la guerra y de saludar con el puño en alto— la razón era solo la de protestar por la expulsión de Alemania de músicos judíos (en cuyo caso no había por qué negarse ahora a tocar en Italia), la injusticia resulta más patente aún, ya que podrá dudarse si las razones de Estado pueden afectar o no al Arte, pero parece más indudable que el Arte no puede afectar al Estado; podrá discutirse —aunque difícilmente— si el Estado, que es el realizador, si no creador, del Derecho, tiene alguna esfera vedada o no le puede estar vedada absolutamente ninguna, pero lo indiscutible es que el Arte tiene su esfera peculiar y no debe, bajo pena del más atroz de los ridículos, entrometerse en lo político. O sea, que al protestar usted de que el Führer «mezclara la política con la música (de acuerdo al fin y al cabo

> con la teoría totalitaria) y negarse, en represalia, a tocar en Alemania, no hizo usted más que «mezclar la música con la política», en desacuerdo con todas las teorías musicales.

El tercer argument que utilitza l'articulista contra Casals és el de fer propaganda a favor del Govern republicà i de ser sensible davant els bombardeigs franquistes i la fam de la població civil, però de no ser-ho davant els assassinats de capellans o patrons pels republicans. La coincidència amb la documentació judicial és plena. L'article apareix a la pàgina 12, la darrera, i no a la secció de col·laboradors habitual en textos d'opinió. [20] A més, és publicat al costat de dos textos, un sobre els consells de guerra, en què es demanen penes de mort, i l'altre sobre el dietari d'un brigadista francès, text també procedent de la policia. No sembla forassenyat pensar que aquesta pàgina es va redactar amb dades procedents de les noves autoritats, encara més quan una nota diu que no admetran cap gasetilla que no vagi autoritzada per les autoritats militars d'ocupació. El nou director de *La Vanguardia*, Luis Martínez de Galinsoga, l'han nomenat els franquistes, i no el propietari, comte de Godó.

Els documents que articulen la defensa de Casals són elaborats amb un alt nivell tècnic pel procurador Lluch. Utilitza els arguments que li permet la nova legislació i, fonamentalment, el de l'error. Sosté la defensa sobre la idea que Casals no és un enemic, i ho intenta demostrar minimitzant les acusacions. Aporta dades, noms i fets que demostrin la bondat i falta d'actitud política partidista del músic; matisa entre republicanisme i separatisme; rebat el suport als morts de la República; elimina acusacions o les menysvalora, com ara saludar amb el puny en alt. El procurador, en el llenguatge pompós i barroc que usen les noves autoritats i els agrada, usa a l'engròs els elogis al règim franquista al llarg de deu pàgines. Una altra qüestió és que convenci el tribunal. Selecciona bé els fets que defensa, i argumenta amb bon criteri per difuminar els actes evidents oferint-ne una altra interpretació o motivació.

Per sostenir la defensa, Lluch presenta un reguitzell de testimonis favorables a Casals. El primer, Joan Oliver Durand, metge vendrellenc que l'assisteix arran de la crisi nerviosa que patí pels assassinats de clergues. La personalitat d'Oliver és avalada com «adicto al Glorioso Movimiento Nacional» pel representant

20. Tirso Español, «El arte y la política. A Pablo Casals», *La Vanguardia Española*, 18-II-1939.

de la Falange, Josep Alegret Casas. El document manuscrit, del 19 de març, fa l'èmfasi en la dada que coneix el músic des de 1924. Especifica el caràcter impressionable de Casals i com les contrarietats fortes li provoquen símptomes depressius. Esmenta la mort de la seva mare, de resultes de la qual patí una crisi nerviosa i ho compara amb els assassinats del Vendrell. El fet que Casals pateix i és afectat pels assassinats de religiosos és inqüestionable.

En un altre document es presenta el testimoni de Josep Sabater, director de l'Orquestra del Liceu, amb declaració i signatura acreditada davant el notari Antoni Par el 17 de març. Sabater argumenta l'obligatorietat de la salutació amb el puny en alt als teatres, i que no es podia obviar si no es volien mals majors: «Forzosa e inexcusablemente nos veíamos obligados a participar en públicas sesiones, al atacar el himno que la horda llamaba Nacional [l'himne de Riego], saludáramos con el puño cerrado»

Tot seguit s'inclou còpia de la carta que Enric Casals adreça amb data de 28 de febrer de 1940 a Serrano Suñer, aleshores ministre de Governació. És un resum en quatre folis dels deu de l'informe de descàrrec, i consta de 25 punts que desmenteixen les acusacions. Per exemple, al·ludeix que si Casals hagués volgut desitjar articular una acció propagandística a favor de la República ho hauria pogut fer fàcilment, atès que en les seves actuacions a països estrangers fou entrevistat profusament, i en cap declaració manifestà les opinions que se li atribueixen. Diu que foren «fabricades» per premsa de València i Barcelona, i aporta una prova documental del 23 de gener de 1937, en què Casals mateix denuncia que són apòcrifes. Són unes declaracions fetes a *El Día Gràfico* en plena guerra, afirmant que les entrevistes en qüestió no són seves.

Explica la crisi nerviosa de Casals —assistida, com hem vist, pel doctor Oliver— quan s'assassinaren clergues prop de casa seva. Al·ludeix a la correspondència i amistat de Casals amb el rei, així com que no actués a Rússia des de la revolució comunista, ni a Alemanya per una qüestió personal, com l'amistat amb Bruno Walter. També, que usava a l'estranger el nom de Pablo i a Catalunya el de Pau, i com era criticat per aquest fet pels nacionalistes catalans. En resum, molts fets dels quals se l'acusava podien ser interpretats de manera diferent. Era forçós que Casals defensés el seu nom. Els seus germans i família eren a l'Espanya franquista i, a més, hi havia els béns i immobles on vivien familiars. Altres exiliats, com Joaquim Xirau, patiren l'expropiació dels seus béns, com ens ha explicat a Mèxic el seu fill Ramon. S'apropiaren de la seva casa, la qual no ha estat retornada mai. A més, el tràngol d'un procés no és pas una experiència irrellevant.

Enric Casals també al·ludeix a l'article de *La Vanguardia Española* com a font ideològica contra el seu germà en la carta que adreça a Serrano Suñer. Dels 25 punts de descàrrec, destaquem els següents:

> 1. Pablo Casals (de convicciones monárquicas como se verá) ha sido siempre apolítico.
>
> 6. Que cuando SS. MM. los Reyes de Italia visitaron Madrid (pleno régimen fascista en Italia), Pablo Casals fue invitado por SS. MM. los Reyes de España para dar un concierto y Casals se desplazó inmediatamente de Barcelona y dio un recital en palacio en honor de los Augustos Huéspedes.
>
> 7. Que ha actuado en Italia hasta el año 1935, siendo por lo tanto falsas las manifestaciones a él atribuidas de no haber querido nunca dar conciertos en países fascistas; y si después de 1935 no los ha dado es por las circunstancias que se desprenden de mi aseveración n.º 23.
>
> 15*b*. Que con motivo de la llegada al teatro, de Companys y las demás «autoridades» aquella bochornosa multitud se puso en pie, y con el puño en alto prorrumpió en gritos, vociferando enardecida toda clase de «Vivas» revolucionarios. Pablo Casals, situado en el lugar más visible (el escenario) ¿podía sin peligro personal dejar de saludar a la usanza de las hordas dominantes?
>
> 20. Que si Pablo Casals hubiera dicho algo de lo que se le atribuye, habría sido persona de «influencia» para obtener pasaportes para sus dos hermanos y en este caso, no hubiera tenido[21] el más remoto deseo de volver a la zona roja. (Tampoco lo tuvo para sacar de la cárcel a un familiar[22] próximo suyo de 83 años, persona honorable, el cual fue libertado a los 73 días, justo con los demás presos de Vendrell).
>
> 23. Que son patentes los encarcelamientos, malos tratos y hasta torturas de que los rojos han hecho víctimas a los familiares de las personas

21. Com que l'acusació especula sobre intencions, el procurador Lluch també insinua sobre el que hagués pogut passar, fets, lògicament, indemostrables. A la lògica del totalitarisme que articula una justícia a l'inrevés, en paraules del mateix Serrano Suñer era legítim puntualitzar el que hauria pogut passar.

22. És Santiago Vidal, pare de l'esposa del seu germà, el qual també ho fa constar en un document adjunt a la seva declaració confirmant la detenció.

> pasadas a la España Nacional. Y que Pablo Casals no podía permitir que lo mismo sucediera a sus hermanos y sobrinos, que son toda su familia. Máxime, porque por su personalidad, no hubiera podido mantenerse secreta la noticia de su incorporación a la España Nacional.[23]

S'argumenta que l'entrevista publicada a *Mi Revista*, que s'adjunta en l'expedient de la causa, recull fidelment el pensament de Casals. Fou feta al dictat i, per tant, és fiable. Quan se li pregunta la seva opinió sobre la revolució, comenta: «Soy artista y con mi Arte solo deseo la Paz y la Armonía entre los hombres».[24] Per la seva banda, el procurador Lluch juga fort atès que no només hi ha el perill que tota la fortuna de Casals a Espanya passi al nou estat franquista, sinó que poden establir-se antecedents per a altres causes en curs, com la del seu germà Lluís. A continuació, sintetitzem les declaracions dels testimonis, respectant l'ordre en què es presenten en el sumari:

Taula 1. Testimonis favorables aportats a la causa del TRRP contra Pau Casals (1940)

19-III Joan Oliver Durant	Metge	Avala patiment pels assassinats
17-III Josep Sabater	Director Orquestra Liceu	Justifica aixecar puny tancat
19 -III Salvador Vidal	Familiar	Detingut malgrat la «influència» de Casals
19-III Joan Balcells García	Veí del Vendrell	Certifica una conversa amb Casals; crític amb el marxisme rus
13-III Josep M. Escola, Santos Sagrera Anglada, Mariano Sainz de la Maza, Vicente Morales Alberola, Domènec Forns	Membres de l'OPC	

23. Expedient del Tribunal Regional de Responsabilidades Polítiques de Tarragona. Expedient núm. 283, número 2443 (28-II-1940). La carta l'adreça al jerarca franquista aleshores a Burgos, i està datada el 28-II-1939. Pàg. 33 i *sq.* del sumari.

24. *Mi Revista*, 20, 1-VII-1937. Consultable al web del Ministeri de Cultura (www.prensahistorica.es). L'entrevista la publiquem a *Entrevista a la guerra,* p. 336 i *sq.*

19-III Joan Carandell	Advocat	Certifica una conversa amb Casals: crític amb el desordre.
15-III Teresa Bellosta	Monja	Refugiada durant la guerra a casa de Casals
19-III Francesc Solà Gené	Arquitecte	Ell i set persones més amagades. Rebien paquets de menjar de Casals.
19-III Adela Porta	Vda. militar assassinat	Rep paquets de menjar de Casals i dona testimoni de les protestes de Casals sobre determinades conductes republicanes reprovables.
19-III Maria Parera Vidal	Vda. Enginyer assassinat	En arribar a França demana suport per anar a l'Espanya sota control franquista i Casals l'ajuda.
19-III Antoni Massana, 19-III Joan Guim	Jesuïtes del col·legi Sagrat Cor	Dona testimoni de la religiositat de Pau Casals.
s/d Arsenio S. Puerto	Dominic	Dona testimoni de la religiositat de Pau Casals.
14-III Pablo de Castellón	Superior Caputxins del convent de Pompeia	Dona testimoni de la religiositat de Pau Casals.
14-II Gonzalo Maciá Irigoyen	Superior Carmelites Descalços	Dona testimoni de la religiositat de Pau Casals.
16-III Joan Guilera Solé	Arxipreste església del Vendrell	Exposa la vida religiosa de Casals.
16-III Antoni M. Marcet	Abat de Montserrat	Dona testimoni de la religiositat i el suport de Casals
18-III Joan Figueres Socias	Veí del Vendrell	Certifica que l'article d'O. Mayer a *Treball* feia al·lusió a Casals.
19-III Agustina Vidal	Monja	Refugiada durant la guerra a casa de Casals
17-II Salvador Vidal, Joan Bo, Josep Gener, Salvador Gual i 5 més	Veïns del Vendrell	Certifiquen la religiositat i fidelitat Monarquia i caràcter caritatiu
15-III Ada Dini	Funcionària Consolat Itàlia	Rep paquets de menjar

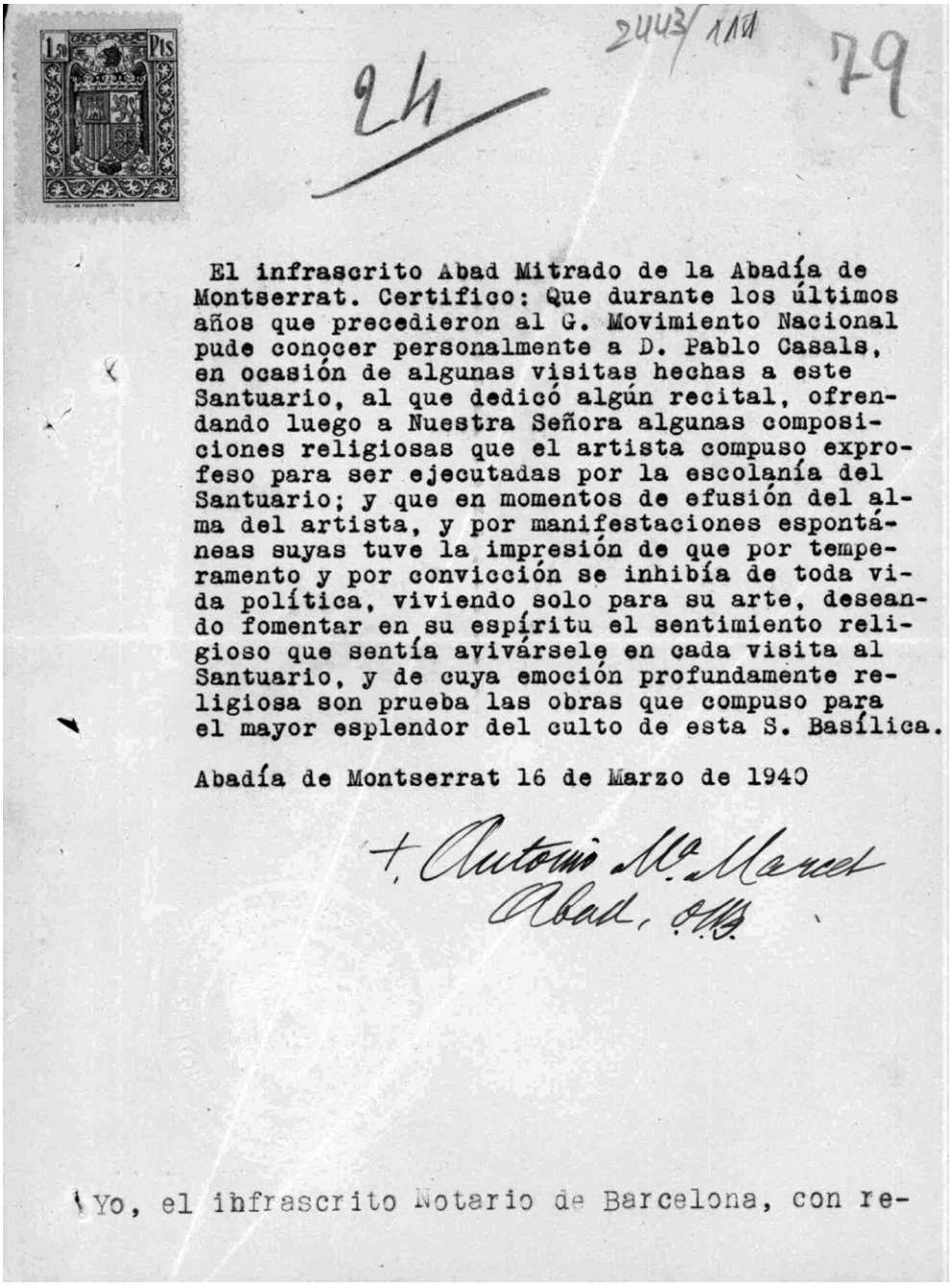

24

2443/111

79

El infrascrito Abad Mitrado de la Abadía de Montserrat. Certifico: Que durante los últimos años que precedieron al G. Movimiento Nacional pude conocer personalmente a D. Pablo Casals, en ocasión de algunas visitas hechas a este Santuario, al que dedicó algún recital, ofrendando luego a Nuestra Señora algunas composiciones religiosas que el artista compuso exprofeso para ser ejecutadas por la escolanía del Santuario; y que en momentos de efusión del alma del artista, y por manifestaciones espontáneas suyas tuve la impresión de que por temperamento y por convicción se inhibía de toda vida política, viviendo solo para su arte, deseando fomentar en su espíritu el sentimiento religioso que sentía avivársele en cada visita al Santuario, y de cuya emoción profundamente religiosa son prueba las obras que compuso para el mayor esplendor del culto de esta S. Basílica.

Abadía de Montserrat 16 de Marzo de 1940

+ Antonio Mª Marcet
Abad. O.S.B.

Yo, el infrascrito Notario de Barcelona, con re-

Carta de l'abat de Montserrat, Antoni M. Marcet, a favor de Pau Casals. 16 de març de 1940.

4.2. Declaració de béns, sentència i recurs

En aquella febril setmana de mitjan març de 1940, es recullen adhesions i s'autentifiquen notarialment, la majoria pel notari Par de Barcelona, amb l'excepció d'algunes de fora, com la de la monja Vidal a Burgos. Tota una operació de logística en la qual participa una quarantena de persones signant i avalant amb els notaris. El 19 de març, data límit, Lluch presenta l'escrit de conclusions, i el 9 d'abril aporta les legitimacions que no ha pogut incloure el mes anterior. El jutge ordena descosir l'expedient i intercalar els documents on correspongui. D'altra banda, el procurador que ha aportat la declaració de béns (27 de març), demana que Enric Casals actuï d'interventor. No consta cap resolució al respecte. La declaració de béns que aporta Pau Casals, mitjançant Enric, és la següent:

Taula 2. Béns que aporta Pau Casals davant el TRRP el 1940

	Data	Compra	Import
Immobles			
Barcelona			
Rbla. Catalunya, 94	1934	452.000 ptes.	Usdefruit 20%: 90.400 ptes.
Marià Cubí, 96	1935	222.000 ptes.	Usdefruit 20%: 44.400 ptes.
Sant Lluís, 17	1935	125.000 ptes.	Usdefruit 20%: 25.000 ptes.
El Vendrell			
Terreny Sant Salvador platja	1909	500 ptes.	500 ptes.
Terreny Sant Salvador platja	1909	100 ptes.	100 ptes.
Terreny Pla del Mar	1916	10.000 ptes.	10.000 ptes.
Casa en aquests terrenys		75.000 ptes.	75.000 ptes.
Mobiliari i objectes			no quantificable
Total béns immobles			**245.400 ptes.**

	Data	Compra	Import
Valors			
Total cèdules, accions, obligacions		1.894.500 ptes.	1.894.500 ptes.
Efectiu			
Compte corrent The Royal Bank of Canada		62.944,30 ptes.	62.944,30 ptes.
Compte corrent Banc Internacional Corp.		3.361,18 ptes.	3.361,18 ptes.
Total efectiu:			**66.305,48 ptes.**

Font: Sumari del TRRP. Arxiu TSJC. Tarragona.

En la declaració no consten els dipòsits i propietats de Casals a l'estranger. El TRRP no hi té jurisdicció i, a més, la majoria dels països obligaven a conservar els guanys al seu territori. En el cas de Casals, aquest fet serà crucial per les dificultats que passa durant la Segona Guerra Mundial, quan té els béns bloquejats per la França de Vichy i li costarà sobreviure sense poder actuar com a músic. Les quatre cases, el terreny de Sant Salvador, les inversions i els estalvis havien estat fruit d'una dinàmica i constant activitat musical de tres dècades de concert diari o cada dos dies, només aturada per malalties i alguna pausa estival. Cal remarcar la seva generositat durant la Guerra Civil, a l'exili i al final de la seva vida, quan dota la fundació homònima i el Museu amb la casa i els terrenys de Sant Salvador.

En el voluminós lligall de 197 pàgines s'inclouen providències de tràmit i un resum de proves que signa el jutge instructor Matosas Roca. L'expedient de Barcelona, iniciat el 20 de febrer de 1940 —si bé a la portada hi consta el 28—, es trasllada a Tarragona el 18 de juny. El tribunal de Tarragona, format per Lorenzo Monclús, Penalva i Eudaldo Daltabuit, acorda obrir expedient.[25] Després de diverses providències internes de procediment, es dicta l'aute que determina que en 48 hores els membres del tribunal han de rebre l'escrit de defensa, i que es remeti al jutge per notificar-ho a l'acusat. El 9 de juliol, el secretari del TRRP de Barcelona Manuel Rodríguez Pons dicta un acte que ordena la

25. Providència del 20-II-1940, p. 5 del sumari. AHT.

incoació d'expedient amb els tres membres citats del tribunal. L'11 de juliol es mana que es comuniqui a l'interessat. El 12, l'agent judicial diu que no es pot citar Casals en estar expatriat. El 15 es tanca el cercle: essent Casals «huido al extranjero» té lloc la «notificación en estrado», o sigui la lectura davant testimonis. El 23, Lluch presenta un escrit al TRRP de Barcelona demanant que se l'accepti com a representant de Pau Casals, tal com era anteriorment al TRRP de Tarragona. L'endemà s'accepta la súplica. El 29, Lluch presenta un extens escrit de defensa de set folis en què reitera argumentacions exposades anteriorment i demana l'ampliació del termini per aportar noves proves documentals. El tribunal dicta un aute molt negatiu el 2 d'agost, en què diu que no accepta noves proves i denega les que va aportar el 29 de juliol. Es preparen per dictar sentència. Aquesta es fa pública el 5 d'agost signada pel tribunal en ple i el secretari:

> Núm. 1935 Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas de Barcelona Certifico: Que en el expediente número 2433 de este Tribunal y 283 del Juzgado de Tarragona, seguido contra Pablo Casals Defilló; se ha dictado sentencia cuyo encabezamiento y parte dispositiva dice así:
>
> Sentencia.- Señores: D. Lorenzo Monclús Fortacín, D. Ildefonso de la Maza Fernández, D. Eudaldo Daltabuit Pelayo.- En la ciudad de Barcelona a cinco de Agosto de mil novecientos cuarenta, visto por [blanc]. Anotados al margen el expediente de responsabilidad política incoado contra Pablo Casals Defilló, mayor de edad penal, vecino de Vendrell, siendo Ponente el Vocal Propietario, magistrado D. Ildefonso de la Maza Fernández.- Fallamos. Que debemos declarar la responsabilidad política del inculpado Pablo Casals Defilló, vecino de Vendrell a quien se le impone la sanción de un millón de pesetas de multa. Así por esta nuestra sentencia, definitivamente juzgando, lo pronunciamos, mandamos y firmamos.- Lorenzo Monclús, Ildefonso de la Maza, E. Daltabuit Pelayo-. Rubricados.

La sentència del TRRP condemna Casals al pagament d'un milió de pessetes. Una xifra molt alta, absolutament desproporcionada en relació amb la fortuna que té a l'interior. Hem vist a la declaració que el valor d'una casa mitjana és de cinquanta mil pessetes i d'una de molt gran, el doble. L'import de la sanció, fet i fet, significa la meitat de la seva fortuna. El Tribunal coneix la falta de líquid per satisfer-la i la necessitat d'haver de vendre propietats o cercar altres recursos en el context bèl·lic a Europa.

Molts exiliats, com el mateix Lluís Companys, no tenen procurador que els defensi *in absentia*. Els efectes d'aquesta perniciosa i injusta llei encara arriben fins a l'actualitat amb béns afectats a persones que o bé no tenen hereus o aquests, desconeixent-ho, se n'han vist privats. Era el dret, bàrbar, de conquesta. En el nou marc legal i sense cap possibilitat de recurs, s'aplica una llei injusta i lesiva pel seu caràcter retroactiu, que anul·la *de facto* qualsevol ordenament d'un estat de dret, i que considera delicte aspectes inherents al desenvolupament democràtic de la conducta social, això és, els drets fonamentals de la persona. En conclusió, el TRRP és un tribunal recaptatori que té per objecte imposar multes, fixar confiscacions i apropiar-se dels béns dels vençuts, a més d'inhabilitar-los professionalment per causes polítiques. Casals es defensa i ho farà amb un procurador intel·ligent i actiu. El resultat no serà gens just.

La sentència es comunica el 9 d'agost de 1940 al procurador i apareix publicada al diari oficial de la província de Tarragona un dia abans. El president del tribunal ordena trametre-la al governador civil, perquè la faci pública i «sirva de notificación al interesado, por ignorarse su paradero». La premsa informativa general es fa ressò de la sentència. *La Vanguardia Española* publica la notícia, lacònica i seca, el 5 de setembre de 1940.

El procurador s'oposa a la sentència i presenta recurs, que és acceptat el 26 d'agost al TRRP central de Madrid. El recurs prospera i el 22 de novembre el tribunal dictamina rebaixar la sanció a 250.000 pessetes. S'exposa que no ha quedat acreditat que Casals sigui addicte al nou ordre, perquè ni ha tornat a Espanya ni ha fet manifestacions de suport a Franco. Tot i això, el comentari té més finesa política. Es constata que Casals no patí coaccions ni amenaces, i argumenta, encara, que l'article del setmanari del PSUC *Treball* que fou usat incriminatòriament com altres de *La Vanguardia* o *Mi Revista*, no esmenta el seu nom. Diu que la rèplica, ja que estava a l'estranger, l'havia de fer davant el cònsol espanyol, des d'on podia fer un gest d'acatament de la dictadura, i afirmava, tot al·ludint al temor que sentia perquè la seva família fos represaliada: «El temor a represalias de que pudieran ser víctimas sus hermanos y sobrinos, temor, que en su caso no debió ser obstáculo para que se presentara a las Autoridades nacionales en el extranjero, haciendo acto de acatamiento al Gobierno Nacional, siquiera fuera privadamente».

A favor seu, el tribunal accepta part dels arguments que aporta el procurador, com l'acollida de dues monges i els avals de clergues, que tindran un paper

clau en la defensa. Així ho recullen en l'argumentació que justifica la disminució de l'import de la sanció.

> CONSIDERANDO: que, aun siendo de estimar en el recurrente la agravante nacida de su gran prestigio artístico, conforme al Art. 7.º de la Ley de Responsabilidades Políticas, ello no obstante la sanción de UN MILLÓN DE PESETAS, impuesta por el Tribunal Regional de Barcelona, se estima por este Tribunal Nacional excesiva, en relación con el Art. 56 de la Ley con el 13, teniendo en cuenta para ello la falta de antecedentes claramente de oposición a los postulados del Movimiento en el inculpado, revelada en su[s] probados sentimientos religiosos, que permiten apreciar el posible influjo del ambiente de terror sobre el mismo, aunque sin coartar su libertad, sus frecuentes viajes al extranjero por razones profesionales y el probable origen de su fortuna: el ejercicio de un trabajo artístico redundante en prestigio nacional, por lo que se estima debe dicha sanción quedar reducida a DOSCIENTAS CINCUENTA MIL PESETAS.

El 12 de setembre l'expedient ja és a Barcelona. El tribunal de la capital aixeca un aute en el qual aplica la sentència: no admet ja cap recurs d'apel·lació i és declarada ferma. El procurador aporta un escrit el 2 de gener de 1941 en què, acollint-se a la legislació, demana fer un pagament de 50.000 ptes. i ajornar en un període màxim de quatre anys la resta; ofereix com a garantia la finca de la rambla de Catalunya, 94. El tribunal acorda que es compleixi la sanció amb pagaments anuals de cinquanta mil pessetes a pagar cada 15 d'agost des de l'any 1941 fins al 1944, inclusiu. El primer pagament cal fer-lo abans de tres mesos.

Enric Casals també demanà l'indult del seu germà. L'11 de març de 1941, el subsecretari de la Presidència del govern indica lacònicament al president del TRRP de Barcelona que li comuniqui la resposta: havia de demanar l'indult el mateix Pau Casals i explicar per què era a l'exili, «razonando los motivos que tenga para continuar permaneciendo en el extranjero». Es fa el pagament del primer termini i, de cara al segon, Pau atorga poders a Enric perquè transfereixi del Banco Hispano Americano (BHC) a The Royal Bank of Canada, ambdós amb sucursal a Barcelona, valors que puguin fer efectiva la segona part de la sanció. Així se li comunica al president del TRRP de Barcelona el

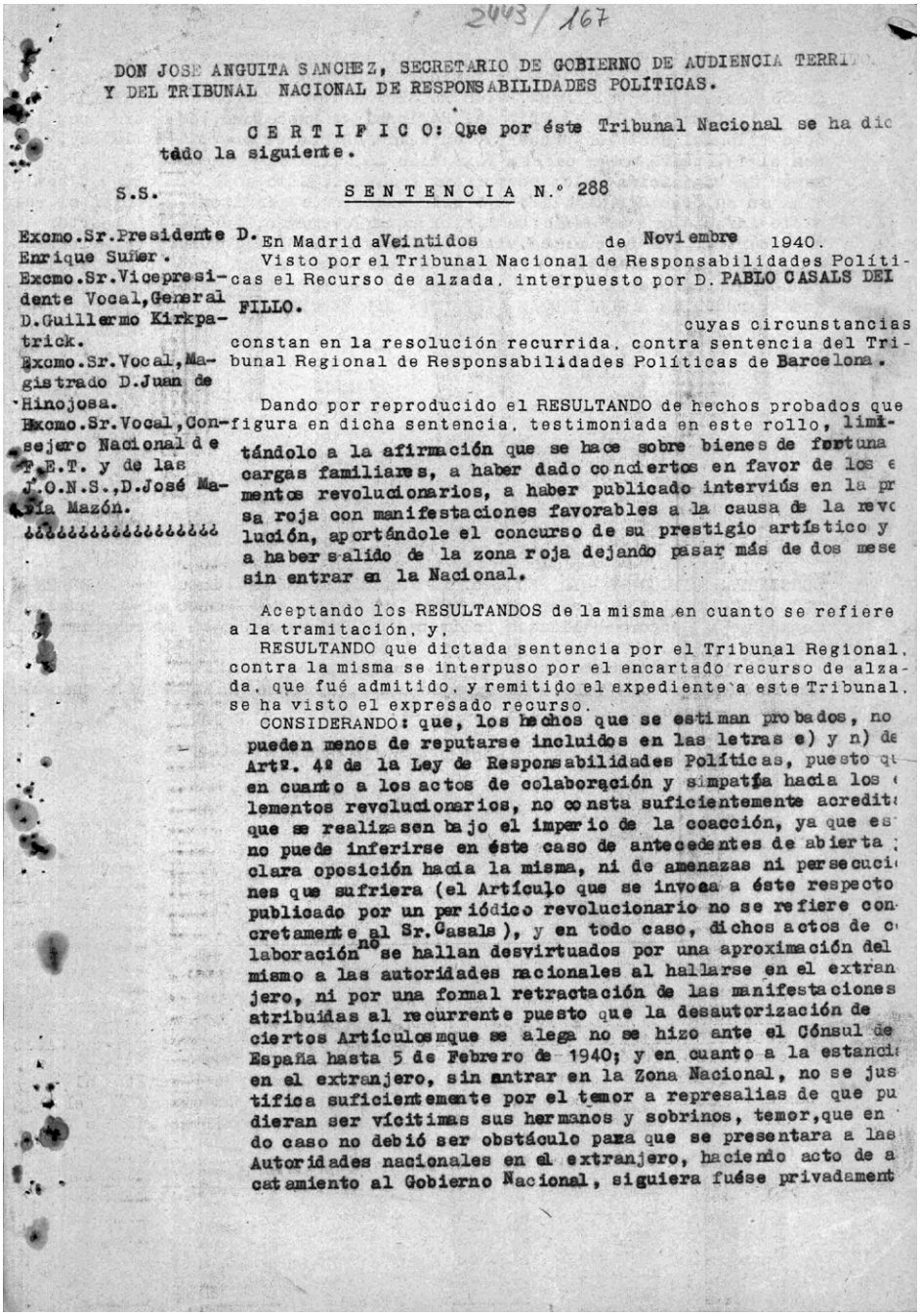

2443 / 167

DON JOSE ANGUITA SANCHEZ, SECRETARIO DE GOBIERNO DE AUDIENCIA TERRI
Y DEL TRIBUNAL NACIONAL DE RESPONSABILIDADES POLITICAS.

C E R T I F I C O: Que por éste Tribunal Nacional se ha dic
tado la siguiente.

S.S. SENTENCIA N.º 288

Excmo.Sr.Presidente D. Enrique Suñer.
Excmo.Sr.Vicepresidente Vocal,General D.Guillermo Kirkpatrick.
Excmo.Sr.Vocal,Magistrado D.Juan de Hinojosa.
Excmo.Sr.Vocal,Consejero Nacional de T.E.T. y de las J.O.N.S.,D.José María Mazón.

En Madrid a Veintidos de Noviembre 1940.
Visto por el Tribunal Nacional de Responsabilidades Políticas el Recurso de alzada, interpuesto por D. PABLO CASALS DEI FILLO.
cuyas circunstancias constan en la resolución recurrida, contra sentencia del Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas de Barcelona.

Dando por reproducido el RESULTANDO de hechos probados que figura en dicha sentencia, testimoniada en este rollo, limitándolo a la afirmación que se hace sobre bienes de fortuna cargas familiares, a haber dado conciertos en favor de los e mentos revolucionarios, a haber publicado interviús en la pr sa roja con manifestaciones favorables a la causa de la revo lución, aportándole el concurso de su prestigio artístico y a haber salido de la zona roja dejando pasar más de dos mese sin entrar en la Nacional.

Aceptando los RESULTANDOS de la misma en cuanto se refiere a la tramitación, y,
RESULTANDO que dictada sentencia por el Tribunal Regional, contra la misma se interpuso por el encartado recurso de alzada, que fué admitido, y remitido el expediente a este Tribunal, se ha visto el expresado recurso.
CONSIDERANDO: que, los hechos que se estiman probados, no pueden menos de reputarse incluidos en las letras e) y n) de Artº. 4º de la Ley de Responsabilidades Políticas, puesto qu en cuanto a los actos de colaboración y simpatía hacia los e lementos revolucionarios, no consta suficientemente acredita que se realizasen bajo el imperio de la coacción, ya que es no puede inferirse en éste caso de antecedentes de abierta clara oposición hacia la misma, ni de amenazas ni persecuci nes que sufriera (el Artículo que se invoca a éste respecto publicado por un periódico revolucionario no se refiere con cretamente al Sr.Casals), y en todo caso, dichos actos de c laboración no se hallan desvirtuados por una aproximación del mismo a las autoridades nacionales al hallarse en el extran jero, ni por una formal retractación de las manifestaciones atribuidas al recurrente puesto que la desautorización de ciertos Articulos que se alega no se hizo ante el Cónsul de España hasta 5 de Febrero de 1940; y en cuanto a la estanci en el extranjero, sin antrar en la Zona Nacional, no se jus tifica suficientemente por el temor a represalias de que pu dieran ser vícitimas sus hermanos y sobrinos, temor,que en do caso no debió ser obstáculo para que se presentara a las Autoridades nacionales en el extranjero, haciendo acto de a catamiento al Gobierno Nacional, siguiera fuése privadament

Sentència final núm. 288 del Tribunal Nacional de Responsabilitats Polítiques (22 de novembre de 1940).

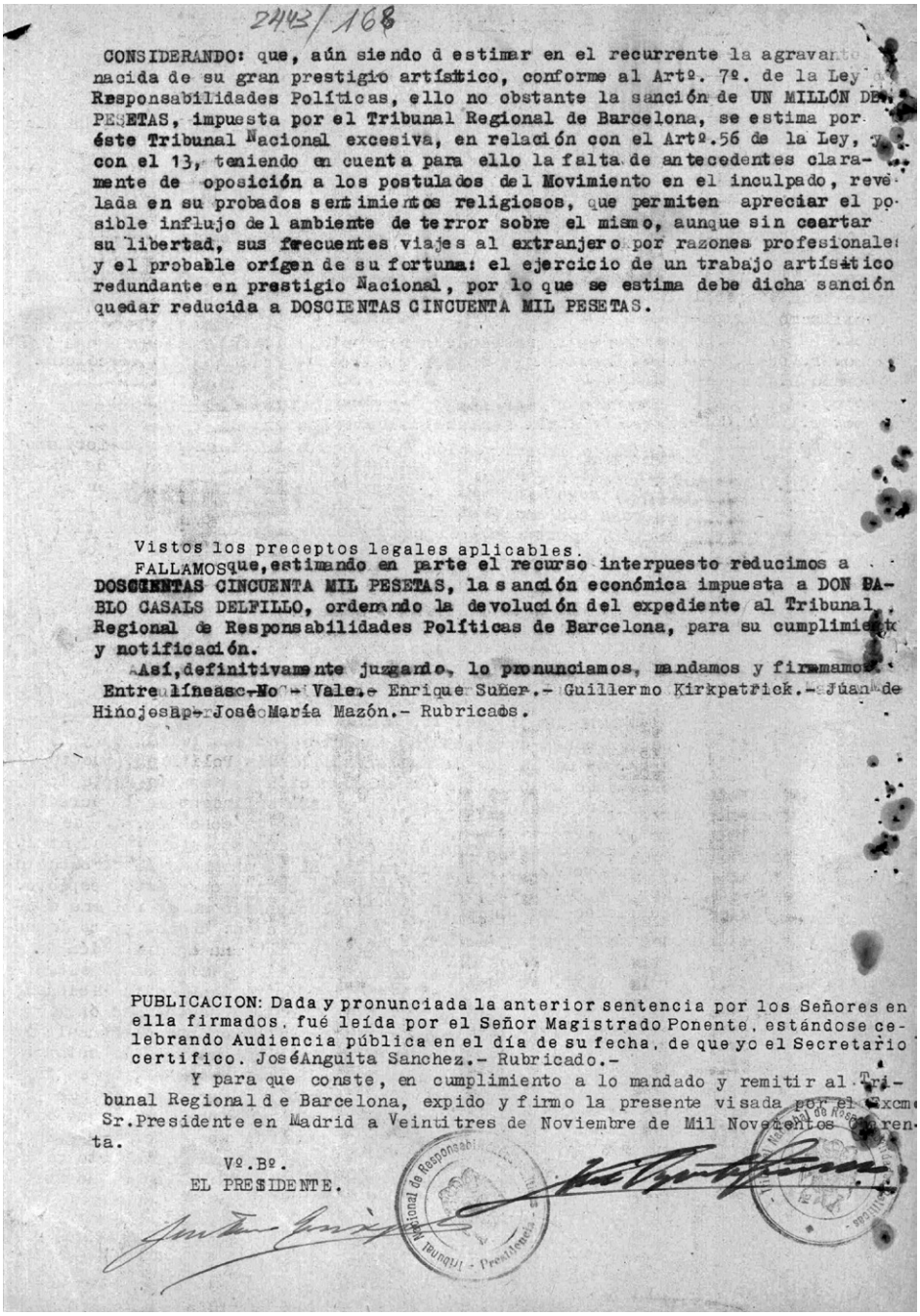

2443/168

CONSIDERANDO: que, aún siendo d estimar en el recurrente la agravante nacida de su gran prestigio artístico, conforme al Artº. 7º. de la Ley de Responsabilidades Políticas, ello no obstante la sanción de UN MILLÓN DE PESETAS, impuesta por el Tribunal Regional de Barcelona, se estima por éste Tribunal Nacional excesiva, en relación con el Artº.56 de la Ley, y con el 13, teniendo en cuenta para ello la falta de antecedentes claramente de oposición a los postulados del Movimiento en el inculpado, revelada en su probados sentimientos religiosos, que permiten apreciar el posible influjo del ambiente de terror sobre el mismo, aunque sin ceartar su libertad, sus frecuentes viajes al extranjero por razones profesionales y el probable orígen de su fortuna: el ejercicio de un trabajo artístico redundante en prestigio Nacional, por lo que se estima debe dicha sanción quedar reducida a DOSCIENTAS CINCUENTA MIL PESETAS.

Vistos los preceptos legales aplicables.

FALLAMOS que, estimando en parte el recurso interpuesto reducimos a DOSCIENTAS CINCUENTA MIL PESETAS, la sanción económica impuesta a DON PABLO CASALS DELFILLO, ordenando la devolución del expediente al Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas de Barcelona, para su cumplimiento y notificación.

Así, definitivamente juzgando, lo pronunciamos, mandamos y firmamos. Entre líneas.-No.- Vale.- Enrique Suñer.- Guillermo Kirkpatrick.- Juan de Hinojosa.- José María Mazón.- Rubricados.

PUBLICACION: Dada y pronunciada la anterior sentencia por los Señores en ella firmados, fué leída por el Señor Magistrado Ponente, estándose celebrando Audiencia pública en el día de su fecha, de que yo el Secretario certifico. José Anguita Sanchez.- Rubricado.-

Y para que conste, en cumplimiento a lo mandado y remitir al Tribunal Regional de Barcelona, expido y firmo la presente visada por el Excmo. Sr. Presidente en Madrid a Veintitres de Noviembre de Mil Novecientos Cuarenta.

Vº.Bº.
EL PRESIDENTE.

21 de març de 1941. Enric compareix davant aquest TRRP i fa avinent que té la quantitat de cent mil pessetes disponibles per al pagament dels dos primers terminis (1940 i 1941). El corresponent a 1940 no es va fer i no consta cap document que ho exposi —potser la petició fallida d'indult el va ajornar? El tribunal acorda el 2 de setembre autoritzar que pugui pagar a la delegació d'Hisenda aquest import. L'11, The Royal Bank of Canada comunica al president del TRRP de Barcelona que s'ha fet l'ingrés de 50.000 pessetes als serveis d'hisenda governamentals a Barcelona. El Tribunal respon el 28 d'octubre dient que vol la carta de pagament original. El 6 de novembre, el banc l'aporta tot demanant un rebut. El segon pagament de 50.000 pessetes es va fer efectiu el 19 de juny de 1942.

Enric Casals es presenta «innumerables veces» a la seu del tribunal per resoldre poder disposar dels recursos financers per liquidar la sanció. Té els poders legals, però com que els comptes estan intervinguts, no pot disposar lliurement dels recursos ni que sigui per pagar al tribunal. Davant la necessitat de fer els pagaments i atenent que hi ha recursos, Enric demana que sigui el mateix TRRP qui ordeni al BHA que faci efectiu el pagament del tercer termini de la sanció. El fiscal respon dient que s'acrediti que ha fet el segon pagament. El 25 de març de 1943, Enric manifesta que només pot acreditar un pagament, perquè l'inculpat és a l'estranger i ell no pot operar, ja que l'únic que ho pot fer en el compte del BHA és el mateix TRRP de Barcelona. L'Audiència de Tarragona respon el 15 de març constatant que sí que s'ha fet un segon ingrés de 50.000 ptes., que toca ja fer el tercer, i que aporti la carta de pagament. Finalment, l'Audiència de Tarragona encarrega i adreça un exhort el 14 de juliol de 1943 a l'Audiència de Barcelona dient que aquesta ordeni el pagament de les cent mil pessetes corresponents al segon i el tercer termini de la sanció corresponent a 1941 i 1942. La contradicció no és tal, tenia raó Enric i va ser el fiscal que va confondre els terminis de pagament.

El 16 de març de 1943 l'Audiència de Tarragona comunica a la de Barcelona que Enric «sea diligenciado», i el 25 s'emet la diligència. Finalment, arriba el moment esperat per posar punt final, pagar i tancar l'expedient, però la desídia burocràtica de l'Audiència de Barcelona alenteix durant uns anys la resolució. L'Audiència de Tarragona reclamà l'expedient el 19 juliol de 1943 i hi tornà el 27 de desembre tot queixant-se a la de Barcelona del temps transcorregut, com s'exposa en l'exhort que envia el president de l'Audiència de Tarragona al de la de Barcelona:

> Dimanante del expediente por responsabilidad política números 2443 del extinguido Tribunal Regional de Barcelona y 283 del también extinguido Juzgado Instructor provincial de esta capital, seguido contra PABLO CASALS DEFILLO, tuve el honor de remitir a V. E. en 19 de Julio último y para que diera las órdenes oportunas a fin de que por quien correspondiera se diligenciase un exhorto en el que se interesaba se dieran las órdenes oportunas al Director del Banco Hispano Americano de esa capital para que ingresase en la cuenta corriente especial destinada al efecto, las cantidades de 50.000 pesetas importe del segundo plazo y otras 50.000 del tercero que le fueron concedidos al encartado, vencidos los 15 de agosto de 1941 y 1942 ya que tiene depositadas a este fin dichas cantidades en ese Banco, y se remitieran a esta Audiencia las cartas de pago originales de estos dos ingresos para su unión al rollo de su razón. Y comoquiera que no obstante el tiempo transcurrido no se recibió diligenciado dicho exhorto, ruego a V. E. se digne dar las órdenes oportunas que estime necesarias. Dios guarde a V. E. muchos años. Tarragona, 17 Diciembre de 1943.

I ací s'acaba l'expedient. Els documents corresponents a 1948[26] es troben al lligall desordenats, molt anteriorment d'on els pertoca. Expliquen la mecànica

26. Els documents de 1948 sobre la resolució dels tràmits són tots dels primers quatre mesos i tracten dels tràmits per fer efectiu el que falta del pagament, 200.000 pessetes, i, la resolució del cas. 7 gener: memoràndum de l'Audiència de Tarragona al BHA indicant que es tregui del compte corrent de Casals la quantitat de 200.000 ptes. i s'ingressin al compte especial de Responsabilitats Polítiques de la delegació d'Hisenda; memoràndum de l'Audiència al director del BHA demanant que comuniqui si s'han fet els pagaments corresponents a la sanció a partir del 1943; memoràndum de l'Audiència al delegat d'Hisenda demanant que s'admeti l'ingrés de les 200.000 ptes. import de la sanció. 16 febrer: diligència de l'Audiència al BHA ordenant el pagament de 200.000 ptes. i un altre reclamant la carta de pagament. 25 febrer: carta de pagament que assegura que s'ha fet a Hisenda l'abonament en aquesta data; memoràndum del BHA a l'Audiència Prov. de Tarragona indicant que ja s'ha fet i s'adjunta la carta de pagament. 1 de març: disposició de l'Audiència de Tarragona de lliure disposició dels béns per haver pagat la sanció; comunicació del president de l'Audiència Provincial de Tarragona al jutge civil especial del TRRP de Barcelona dient que l'acusat, en haver satisfet la sanció econòmica, recupera la lliure disposició dels seus béns; diligència de l'Audiència de Tarragona al BHA indicant que s'ha rebut la carta de pagament i, per tant, que es declara la lliure disponibilitat de béns. 2 març: anunci signat pel secretari de l'Audiència Provincial de Tarragona amb el vistiplau del president que acorda la lliure disposició de les propietats de Casals afectades atès que ha satisfet íntegra la sanció. 6 de març: ofici del president de l'Audiència al governador civil sol·licitant la publicació de l'anunci informatiu al *Boletín Oficial de la Província de Tarragona*; co-

interna de l'operativa judicial de finals de la dècada dels quaranta, com la difusió de la sentència i les relacions entre les autoritats implicades, com ara l'Audiència i el Govern Civil.

Hem vist la mecànica del procés. S'inicia a petició del TRRP, es demanen informes, presentació de proves de la defensa, citació i diligències múltiples entre la defensa, i instàncies, primer del TRRP i posteriorment de l'Audiència, que en els dos casos seran dobles, perquè la causa es tramita a Tarragona i Barcelona. La presència de béns que garanteixen el compliment de la sanció financera fa que no sigui un procés típic i que es resolgui amb una sanció que, si no es fa efectiva, finalitzarà amb un embargament. Les propietats immobles, en fixar-se una anotació al registre, poden ser reclamades dècades després pels hereus, com ha estat el cas d'un pis a Barcelona propietat de Lluís Companys. En altres casos, com el citat de Joaquim Xirau, la distància i la voluntat de no pledejar amb un règim que no els respecta —consideren l'estat com un lladre—, fa que els hereus no reivindiquin el que des del dret romà es considera evident: la propietat privada s'ha de respectar. El temps sembla que ho esborra, però la injustícia continua, com la sanció pagada per Pau Casals sense raó i pendent de restitució i les de tants afectats per un règim venjatiu.

3.4. El sumari contra Lluís Casals

Al mateix temps que s'iniciava la causa contra Pau Casals, se n'obria una altra al TRRP de Tarragona contra el seu germà Lluís. El 7 de març de 1940 s'incoa expedient pel Jutjat Instructor Provincial de Responsabilitats Polítiques de Tarragona contra Lluís Casals. En aquest cas, l'inicia el jutjat del Vendrell (expedient núm. 340), que passarà al TRRP de Tarragona (expedient núm. 2.704), sota el jutge Matosas Roca i el secretari José Rebolledo Legido.[27] A l'informe

municació del president de l'Audiència de Tarragona a l'administrador del *Boletín Oficial del Estado* pregant la publicació de l'anunci i la remissió d'un exemplar quan sigui publicat. 19 març: aparició al *Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona* indicant que Casals recobra la lliure disposició dels seus béns atès que ha pagat la sanció de 250.000 ptes. 20 març: el governador civil envia al president de l'Audiència un exemplar del *Boletín* amb l'anunci del final de l'expedient. 10 d'abril: memoràndum al registrador de la propietat del districte d'Occident de Barcelona indicant que pot aixecar-se l'embargament de la finca de la rambla de Catalunya, número 94.

27. Expedient 2704/40 TRRPB; Ep. 340/40. Conservat a l'Arxiu Central del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya.

dels dos agents en què s'expliquen els presumptes delictes polítics de Lluís, ja apareix «el separatista» Pau Casals en la primera línia:

> LUIS CASALS DEFILLO, hermano del separatista Pablo, natural de Vendrell y domiciliado en este mismo pueblo. ACTUACIÓN.- Estuvo afiliado a la «Esquerra Republicana». De ideas izquierdistas y separatistas, habiendo estado detenido ya en el año 1934 por su actuación en la revolución del mes de octubre de dicho año. Parece ser que durante el período rojo separatista toda su familia estuvo en el extranjero sin pasarse a la Zona Nacional. No puede informarse de su actuación después del Alzamiento Nacional, puesto que para hacer una información completa sería necesario personarse en el pueblo de su naturaleza. / En la actualidad se encuentra viviendo en dicho pueblo. / Barcelona, 19 de enero de 1940. Los agentes. [il·legible: R. Marín? Eugenio Durán?]

Iniciat l'expedient el 7 de març pels magistrats Lorenzo Monclús, Fortacín, Ildefonso de la Maza Fernández i Eudaldo Daltabuit Pelayo, ho certifiquen el president, Monclús, i el secretari, Manuel Rodríguez. El jutge instructor, Matosas Roca, enceta la maquinària de petició de documentació el 12 d'abril i lliura ordre al jutge municipal del Vendrell perquè demani a les autoritats locals els informes que faculta l'article 48 de la Llei de responsabilitats polítiques. Una de les providències és la citació de l'inculpat. En la seva declaració, Lluís Casals afirma que té 50 anys, està casat, fa de pagès, nat a Barcelona i resident al Vendrell. No està —diu—, afiliat ni a la FET y de las JONS ni a ERC, i manifesta que, efectivament, va ser detingut arran els Fets d'Octubre de 1934, però només perquè era membre del Sometent i fou absolt. Aquesta detenció era per a les noves autoritats franquistes un pèssim antecedent que jugava en contra de l'imputat. Ser persona d'ordre, tanmateix, l'afavoria. El jutge li demana proves del seu capteniment polític, ara i durant la Guerra Civil. El document és del 20 d'abril, i li dona cinc dies per aportar-les. El document següent és l'informe del clergue del Vendrell, mossèn José Durán, datat el 13, i que diu literalment «que no ha conocido siquiera de vista al individuo de referencia y nada le consta por ciencia propia de los extremos suplicados». El capellà indica que fa pocs mesos que és al Vendrell.

El 24 d'abril, Lluís aporta una declaració jurada en què es ratifica en la defensa dels càrrecs dels quals se l'acusa. Reitera que no va formar part d'ERC

«su más rotundo mentís a la imputación que en este cargo se le hace», i manifesta que no ha volgut mai la fragmentació de la pàtria espanyola, i que durant la Dictadura de Primo de Rivera es va inscriure a la Unión Patriótica Nacional, el partit del dictador Primo de Rivera i, en encesa prosa, exposa:

> Era tanta la estima en que tenía el que suscribe aquella su actuación a una obra tan patriótica que conservó siempre como una reliquia el carnet de afiliado a dicha organización y cuando vinieron los días calamitosos de la opresión marxista y la posesión de un carnet de una organización tan marcadamente españolista significaba una opción a la pena capital aún el que suscribe se valió de una mujer, una pariente lejana, para que le guardara dicho carnet que felizmente puede presentar ante este Tribunal y que constituye el más rotundo mentís a la imputación de izquierdista que se hace al que suscribe.

Tot seguit exposa que fou detingut pels Fets del Sis d'Octubre de 1934 per formar part del Sometent que es reorganitzà durant la República, presència sollicitada per «el prestigio que el apellido del compareciente posee en Vendrell». Se l'alliberà amb tots els pronunciaments favorables. En relació amb el tercer càrrec, el d'haver traslladat la família a l'estranger i de no haver passat a la dita Espanya nacional, afirma que els familiars, dona i filles, van anar a França i vol remarcar que «en cuanto las Gloriosas Tropas Nacionales liberaron Cataluña inmediatamente se reintegraron a su residencia». Aporta el nom de set veïns que poden donar informes seus, persones, diu, «de las que no puede dudarse respecto a su entusiasta adhesión al Movimiento». Són Ernest Sanguesa Pérez, Joan Rovira Raspall, Juan Marqués Gay, Rafael Escofet Reventós, Estanislau Orpinell Borrut, Josep Ivern Vives i Salvador Vidal Porta. S'adjunta l'original del carnet del Sometent, i com a documents, un memoràndum de l'alcalde de la localitat, Joan Recasens, sota els lemes impresos «SALUDO A FRANCO i ¡ARRIBA ESPAÑA!», en què es detalla:

> SI ERA DE IDEAS IZQUIERDISTAS. En el período en que se manifestó con alguna tendencia política, se le consideraba más bien como simpatizante que otra cosa, de las ideas izquierdistas.

SI ESTUVO AFILIADO A ESQUERRA REPUBLICANA. No.

SI ERA SEPARATISTA. No; existiendo ciertos datos y antecedentes que inclinan a creer que en ese sentido político nunca militó ni simpatizó.

SI DURANTE LA DOMINACIÓN ROJA ESTUVO EN EL EXTRANJERO Y QUÉ TIEMPO RESIDIÓ ALLÍ. No salió de España en ninguna ocasión, permaneciendo siempre en su casa del barrio marítimo de San Salvador. Como datos averiguados en esta información se ha venido en conocimiento de modo cierto e indudable que durante la dominación roja prestó algún servicio a personas que se encontraban en peligro, salvando en lo posible algunos bienes de la playa y concretamente una imagen religiosa que guardó hasta la liberación. Fue perseguido por las hordas rojas y sufrió incluso alguna amenaza.

Aquest és l'informe íntegre, breu i contundent, de l'alcaldia del 30 d'abril. Un informe de la Guàrdia Civil del Vendrell del dia 24 corroborava tots aquests punts. A favor seu es manifestava l'ajut a empresonats per la República: «[…] auxiliando con arreglo a su posición a los presos de esta Villa de ideales derechistas y simpatizantes con el Glorioso Movimiento Nacional. No se le conocen bienes de fortuna de ninguna clase».

Hi havia dos punts importants a matisar. El primer, la posició política i l'actuació durant la guerra, i el segon, què no hi ha béns. Aquest darrer és determinant per a un tribunal amb finalitats recaptatòries, i que aplicava la sentència, àdhuc, en cas de mort de l'acusat. El jutjat demana una declaració jurada de béns. Lluís diu que té tres camps valorats en 8.300 pessetes, i informa de dues cases del seu germà a Barcelona, als carrers de Marià Cubí i de Sant Lluís, de les quals serà usufructuari a la mort d'aquell. Les valora en 5.000 pessetes. Els béns de l'esposa són una casa a Sant Salvador a la qual s'atribueix un valor de 22.500 ptes. Com a familiars, a càrrec seu diu que té l'esposa Teresa Güell Papiol i els fills Pilar, Maria i Pau, de quinze, tretze i deu anys respectivament.

Nova providència. El document 16, «Diligencias que se interesan» encarregat pel jutge Matosas, ordena que se citi els testimonis Ernest Anguesa, Joan Rovira, Joan Marqués, Rafael Escofet Raventós, Estanislau Orpinell, Josep Ivern i Salvador Vidal perquè siguin interrogats sobre les quatre acusacions que se li feien. Aquestes foren, en síntesi, les seves declaracions:

Testimoni	1 [No consta en el document, però fa referència a si era d'idees esquerranes]	2 Si estava afiliat a ERC.	3 Si va ser detingut arran dels Fets d'Octubre de 1934.	4 Si va anar a l'estranger durant la guerra.
Ernest Sanguesa	Ho ignora.	Ho ignora.	Cert.	Ho ignora.
Joan Rovira	S'atén al dit.	No li consta així.	Ho ignora.	No.
Joan Marqués	Cert.	No és cert.	No és cert.	Ho ignora.
Rafael Escofet Raventós	No li consta.	No és cert.	Va ser detingut, no per revolucionari, sinó «por ser cabo de somatén».	No, fou el seu germà Pau.
Estanislau Orpinell	No li consta.	No és cert.	Cert.	Ho ignora.
Josep Ivern	No li consta.	No és cert.	Ho ignora.	Ho ignora.
Salvador Vidal	S'atén al dit.	No és cert.	Cert.	Ho ignora.

Interrogatoris lacònics i contundents. Tenen lloc el 29 d'abril per a tothom menys per a Rovira i Marqués, que seran interrogats el primer de maig. Acabats els interrogatoris (doc. 18 a 24), el 22 de setembre s'insisteix al cap local de FET i de les JONS perquè trameti el seu informe (doc. 25). Finalment, ho farà el 10 de desembre de manera favorable:

> Con anterioridad pertenecía a la Unión Patriótica. En tiempo de la República y a instancias de elementos de derecha de Vendrell aceptó el cargo de Cabo del Somatén.- Cuando los Hechos del 6 de Octubre fue preso en el barco-cárcel *Manuel Arnús*, siendo absuelto a los pocos días. Durante el dominio rojo su conducta fue buena, colaboró en el Socorro Blanco, ayudando a los presos de la cárcel de Vendrell. El Jefe del Departamento [il·legible].

El darrer document, el núm. 28, és la conclusió del jutge militar Matosas, que comença amb la fitxa personal de Lluís Casals i la referència, important, del valor dels seus béns, «VEINTIDÓS MIL QUINIENTAS pesetas», així, en majúscules. El document resumeix els descàrrecs a favor seu.

La segona part de l'expedient és un lligall breu (núm. 2704) conservat amb el primer (núm. 340). S'inicia el 7 de març de 1940 i hi intervenen els mateixos membres del tribunal de Tarragona: Lorenzo Monclús, Ildefonso de la Maza i Eudaldo Daltabuit. Dictaminen que els fets no estan inclosos en l'article 4t de la Llei de responsabilitats polítiques i, per tant, resolen el sobreseïment i arxivament de la causa. El 20 de gener de 1941 es rep la providència a Tarragona i l'11 de febrer s'ordena que es comuniqui al jutjat del Vendrell per al seu trasllat a l'afectat. El 31 de gener, Lluís ja havia comparegut al jutjat i signat la diligència de notificació segons queda tancat el procés. Encara el 27 de juny de 1945, el fiscal signa la conformitat amb l'arxivament definitiu de l'executòria. Així s'acaba el sumari 340 de 1940 relacionat amb el germà de Casals.

4. Controlat i vigilat pel franquisme

Els fons reservats del Ministeri d'Afers Estrangers (MAE), traslladats recentment a l'AGA d'Alcalá de Henares, conserven cinc voluminosos lligalls sobre Pau Casals. Un gran fons documental que possibilitaria una recerca monogràfica que escapa del nostre àmbit sintètic. Els documents palesen la vigilància a què fou sotmès Casals per la seva rellevància internacional i entre els exiliats. Casals era considerat un símbol del país. Representava els valors de solidaritat republicans; la defensa ferma i la projecció de la identitat nacional catalana, i la protesta davant l'atac que el règim franquista desplegà vers la llengua i la cultura catalanes. La dictadura volia conèixer els seus contactes i actuacions per poder-los aturar o neutralitzar si era el cas. El règim el seguí de prop.

Els documents conservats a l'AGA corresponen al període entre 1935 i 1972. S'hi troba correspondència oficial d'ambaixadors i cònsols, i de la burocràcia espanyola arreu del món. El poder polític segueix la trajectòria de les grans personalitats espanyoles amb cura especial. Així, se seguien minuciosament els passos de Casals, un dels exiliats més notables. Ho palesa l'eco mediàtic a redós d'activitats musicals, en què destacava l'oratori *El Pessebre*, i pels reconeixements que rebia de governs i institucions públiques i privades. Els diplomàtics franquistes usen

en llurs comunicacions informatives un llenguatge directe i precís, allunyat dels elegants circumloquis que se'ls atribueixen. Aboquen la seva ideologia i el seu subjectivisme contra l'irreductible posicionament de Casals a favor de la llibertat i la democràcia, o simplement descriuen el ressò públic del músic. Són precisos, van als fets. La seva missió és informar els polítics i tècnics per tal que prenguin les decisions amb coneixement, agradi o no, de la realitat, sigui la que sigui per desfavorable que pertoqui al règim.

La relació documental és molt extensa, amb centenars i centenars de referències. N'oferim un tast, principalment de l'exili a Puerto Rico i la part final de la seva vida. S'inicia durant la Guerra Civil, quan les delegacions del govern rebel a l'exterior passen informes a Burgos de les gires, a Bucarest, Rabat i altres ciutats, tot exposant l'eco que van tenir. Posteriorment, ambaixadors, cònsols, delegats de negocis i culturals, i secretaris, s'ocuparan de seguir els mitjans de comunicació, i recomanaran accions al Ministeri d'Afers Estrangers espanyol si les consideren atemptatòries, com, per exemple, arran de l'atorgament del premi *doctor honoris causa* o bé, per la rebuda del mestre a San Juan amb banderes catalanes. Diuen que caldria estudiar presentar una nota diplomàtica davant aquelles «protestas» amb senyeres, quan en realitat eren només salutacions d'afecte a un músic universal que visita un petit país on tenia antecedents familiars.

L'actuació exterior del franquisme no és només informativa, sinó que, de vegades, és executiva i decisòria, com veurem en alguns casos que exposem. El 22 de juny de 1965, l'ambaixador a Roma envia una carta al ministre d'Afers Exteriors espanyol, acompanyada de l'article de Giovanni Cesareo a *L'Unità*, on esmenta l'èxit del documental *Casals a 88 anni*, de David Oppenheim, i editat per la CBS, que fou rebut amb un aplaudiment tancat i sostingut pels periodistes assistents. Cesareo critica la manipulació de la televisió italiana, que censura part del documental, i anota: «Casals […] non ha tornato da allora nella sua terra, esule voluntario». Sobre aquest afer, comenta l'ambaixador:

> Excmo. Señor / Tengo la honra de poner en conocimiento de V.E. que con motivo de la presentación en Praga de un documental sobre Pablo Casals el periódico comunista *L'Unità* del domingo 13 del corriente publicó un largo artículo del título «Grande el músico, pero también el hombre», donde aprovecha la ocasión para atacar al documental que la Televisión Italiana presentó hace poco tiempo sobre Casals, actuación de la cual ya se había dado cuenta a V.E. por despacho anterior. / Los motivos

> que alude el periódico *L'Unità* para atacar a la Televisión Italiana es que las personas encargadas de presentar el documental, en su intención de dar a la obra en algún modo su paternidad, han mutilado —según *L'Unità*— los trozos más significativos del documental: en particular los dedicados a la Guerra Civil española y a la emigración de los antifascistas «tras la derrota de la república». [28]

Amb motiu de 16è festival de Casals a Prada, el cònsol Carlos Estévez tramet el 2 de maig de 1966 una carta al ministre d'Afers Estrangers en què l'informa del festival tot al·ludint que a Barcelona es faciliten programes i es fan reserva de localitats (l'Oficina de Turisme francès, la Companyia Hispano Americana de Turismo), i indica que «A la habitual participación de pianistas, violinistas, orquesta de cámara, etc., se une este año la actuación de la Coral Sant Jordi de Barcelona». En el document se subratlla amb llapis gruixut aquest nom. Acaba la carta remarcant que del Vendrell hi aniran grups folklòrics locals per commemorar els noranta anys de Casals.[29]

El 28 de juny, Matías Vega Guerra, ambaixador d'Espanya a Caracas, tramet al ministre d'Afers Estrangers retalls de premsa sobre el Festival de Música Casals que té lloc a Puerto Rico i del qual Casals és el «creador, organizador e intérprete».[30] Entre altres, hi ha una notícia d'*El Nacional* de Caracas del 22 de juny titulada «Pablo Casals conquistó al público en su X Festival». El mateix funcionari tramet el desembre una altra carta a Madrid arran de l'homenatge del Centre Català de Veneçuela. Casals ha fet noranta anys i la premsa local en parla amb elogi. Vega en diu «homenaje a dicha figura de carácter totalmente catalanista».[31] Sembla que es dolgui que hi hagi homenatges del món de l'exili a un exiliat i que la premsa del país se'n faci eco. El 13 de gener de 1967 trametrà un despatx amb altres retalls de periòdics diversos sobre l'homenatge. El

28. AGA, Ref. 8'78 (46), La carta del 22 de juny de 1965 amb membret de l'Ambaixada d'Espanya a Roma té la referència «Rel. Culturales» i és la núm. 1538 11/, amb registre d'entrada del Ministeri del 26 de juliol de 1965.

29. AGA, 8'78 (46), núm. 122. Carta del 2 de maig de 1966. Reg. de sortida núm. 122 i registre d'entrada del Ministeri d'Afers Estrangers del 9 de maig de 1966.

30. AGA, 8'78 (87). Carta del 28 de juny de 1966, núm. 1424. Reg. d'entrada al Ministeri d'Afers Estrangers , Madrid de l'1 de juliol de 1966.

31. AGA, 8'785 (46:87). Carta del 30 de desembre de 1966, núm. 2605. Reg. d'entrada 7 de gener de 1967.

Ministeri, al seu torn, difon a diferents organismes de l'estructura estatal còpia de les informacions que rep. Així ho fa amb l'homenatge de Caracas, que envia a la Direcció General d'Iberoamèrica i a la Direcció General de Relacions Culturals. Altres s'envien a la Secretaria General de la Secretaria Tècnica de Música del Ministeri d'Educació i Ciència o al secretari general tècnic d'Informació i Turisme.

No sempre hi ha només un simple afany informatiu, neutre i asèptic,[32] altres cops apareix la voluntat d'incidir, de prohibir, de fer minvar la influència del músic. Per exemple, Antonio Garrigues Díaz-Cañabate, ambaixador a la Santa Seu (1964-1972), després de ser-ho dos anys abans als EUA, tramet el 23 de setembre de 1965 una carta al ministre d'Afers Estrangers Fernando M. Castiella en què li diu: «Querido Fernando: / Solamente unas líneas para decirte que hemos conseguido finalmente que el proyectado concierto de Pablo Casals con asistencia de los padres conciliadores haya quedado desestimado. No habrá concierto y, por tanto, no habrá problema. / Un abrazo».[33] Com fa palès el text, la diplomàcia franquista actua de manera decidida, en aquest cas, per perjudicar la carrera professional d'un contrari polític. Aquest document és una demostració palmària de les accions del franquisme.

El 19 de gener 1967, J. de Erice, ambaixador a Berlín, recull l'eco dels noranta anys de Casals a la premsa germana, amb la finalitat clara de copsar la imatge del franquisme al país, i no pas per traslladar l'estima alemanya al músic català. Sota l'epígraf: «Asunto: Repercusión prensa de 90 cumpleaños de Casals» indica que «algunos de estos artículos no dejan de aprovechar la coyuntura para subrayar la actitud política del famoso artista, el tono en que se hace es mucho más comedido del que venía utilizándose anteriormente cada vez que se presentaba una ocasión análoga».[34]

El 17 d'octubre de 1967, l'ambaixador a Washington, el marquès de Merry del Val, tramet a Madrid còpia d'un article del *Washington Post.* L'article, del dia

32. La relació d'escrits amb caràcter informatiu és extensa. Entre altres, el 3 de gener de 1967 el marquès de Merry del Val tramet des de Washington dos articles de la premsa local, un del *New York Times* del 30 de desembre i un altre del *Washington Post* de l'1 de gener, núm. 18. Reg. d'entrada 10 gener 1967.

33. AGA, Apartado Música, núm. 98.

34. AGA, 9'78 (46). Carta del 10 de gener de 1967, núm. 14. Reg. d'entrada del 12 de gener de 1967.

15, és del prestigiós Paul Hume, i hi exposa unes manifestacions de Casals ben clares i que poca gràcia fan a Madrid:

> It is Casals himself who, better than anyone else, brings together his feeling about the word situation today and the power of music. He has said, in a recorded interview, "Confusion and fear have invaded the whole word. The anguish of the world caused by the continuation of nuclear danger is increasing every day. Misunderstood nationalism, and fanaticism are feeding mistrust and hostility that make the collective danger greater every day. / In a voice whose firm sound and passionate tone seem those of a man far younger, Casals continues: "How I wish that there could be a tremendous movement of protest in all countries that would impress those who have the conflicting forces must regard as the basis for their discussions the inhumanity and uselessness of war that is felt by those who are not living in unconsciousness.[35]

Tanmateix, Merry és lacònic, tramet l'article sense comentaris. La informació serà reenviada a diversos serveis oficials de Madrid. El dia 25 l'ambaixador és més explícit. Tramet al ministre una carta-informe de tres pàgines, en què explica el concert d'*El Pessebre* del dia 21 al Constitution Hall i l'homenatge a Casals per part de la Universitat de Georgetown.[36] Precisament aquesta universitat conserva els papers de Hume, crític musical del *Washington Post* que va ocupar-se en diverses avinenteses de Casals (1967, 1973). Sota el títol «Asunto: S/. Pablo Casals», l'ambaixador explica el següent:

> El pasado día 21 actuó en el Constitution Hall de esta ciudad el famoso músico español Pablo Casals. La sala se hallaba totalmente vendida con varias

35. Paul Hume, «Casals Conducts Concert for Peace», *Washington Post* (15-X-1967). Hume és un periodista musical que tindrà vinculació amb Casals. Professor de música de la Universitat de Georgetown, a la qual dona els seus papers. Del 1950 al 1977, durant els anys més intensos de la relació entre Casals i els Estats Units, es conserven fotografies, programes dels concerts de San Juan i també còpies de cartes seves del 3-IX-1971 i del 16-IX-1971 a Marta Casals, a propòsit del 95è aniversari del mestre. El 1973 dedicarà un altre article a Casals.

36. AGA 8,78 (46:73). Carta del 25 d'octubre de 1967, núm. 2016. Reg. d'entrada del 2 de novembre de 1967. Al costat de la carta memoràndum de l'11 de novembre de 1967 de tramesa de l'oficina de Relacions Culturals. Activitats Artístiques al Ministeri d'Informació i Turisme, Oficina d'Informació Diplomàtica i Secretaria General Tècnica de Música.

> semanas de anticipación, celebrándose el concierto a beneficio de la United Nations Association. Era la primera vez que el maestro Casals actuaba en público en Washington desde 1924, por lo que existía una gran expectación en verle dirigir su obra *El Pessebre* que fue cantada en inglés en lugar del catalán original. / La expectación del público no se vio defraudada y Casals recibió, tanto a su presentación como al final del concierto, una interminable ovación del público entusiasta puesto en pie. / Anteriormente a la presentación de Casals, el vicepresidente Hubert H. Humphrey hizo una corta alocución ponderando al maestro, e insistió sobre los deseos pacíficos y de convivencia internacional del actual gobierno de los Estados Unidos. Mr. Humphrey no hizo alusión alguna al nombre de España en su discurso. / *El Pessebre* fue interpretado por la Orquesta Sinfónica de Baltimore y como solistas figuraron los cantantes puertorriqueños Olga Iglesias, Paulino Saharrea y Pablo Elvira, así como los norteamericanos [EUA] Betty Allen y Herbert Beattie.

Després del concert té lloc un banquet a l'hotel Washington Hilton arran del vint-i-dosè aniversari de la fundació de les Nacions Unides. L'ambaixador espanyol hi és convidat, però diu que té altres compromisos, i hi envia el ministre-conseller de l'ambaixada Aurelio Valls. Casals el rep en acabar el concert, li dona un autògraf i li ofereix casa seva. Davant seu hi ha el vicepresident Humphrey i el secretari d'Estat Dean Rusk. L'ambaixador fa notar que el dia 20, la vigília del concert, té lloc l'homenatge a Casals per part de la Universitat de Georgetown en la qual se li lliura el premi Axacan memorial Award, el cinquè des del 1953 com a reconeixement a una extraordinària labor per a una millor entesa entre cultures. Diu Merry: «A esta ceremonia no fue invitado nadie de esta Embajada de España».

El 18 de març de 1970, arran de l'actuació de Casals a Guadalajara (Mèxic), amb *El Pessebre*, el representant oficiós del govern espanyol al país —Mèxic encara no reconeixia Franco—, Juan Castillo, comenta que rep la visita del director d'orquestra català Enrique Gimeno, que convida el conseller cultural de la delegació espanyola, i li comunica l'acord entre Casals i el governador de Jalisco, Medina Asencio, segons el qual el viatge del músic no tindrà cap connotació política:

> […] habiéndose tomado todas las medidas oportunas para evitar que la presencia de Casals en México fuera aprovechada por los exiliados republicanos con fines de publicidad política. Remito adjunto varios recortes de prensa relativos a este tema, recogiéndose en algunos de ellos declaraciones

del músico catalán en las que, en efecto, se elude cualquier alusión a temas políticos españoles.[37]

Un dels retalls de premsa que adjunta Castillo és el del diari *Excelsior* del 16 de març de 1970, que porta un títol eloqüent: «Me gustaría morir en México, país de libertad: Pablo Casals». En la carta, Castillo es vanta d'evitar la difusió de protestes contra el franquisme, però per l'article periodístic es fa evident que no. L'al·lusió a una Espanya dictatorial no pot ser més clara. Quan Casals torna a Guadalajara el juny de 1971 per dirigir el festival que duu el seu nom, Castillo envia una altra carta per informar de les declaracions del músic a la premsa. Altres vegades, els informes sobre Casals són més asèptics, com el del concert al Philarmonic Hall a Nova York, que s'acosta a una ressenya periodística.[38]

El 26 d'octubre de 1971, Javier Conde, ambaixador a Bonn, escriu al ministre d'Afers Estrangers a propòsit de la traducció a l'alemany de les converses de Casals amb Albert E. Kahn, un esplèndid llibre que fa palesa la polifacètica humanitat del genial músic:

> El conocido libro de memorias de Pablo Casals recogidas por Albert Kahn, ha sido traducido al alemán por Peter Bauman [sic per Baumann] en la editora S. Fischer de Francfort [sic]. La crítica alemana alaba este libro de un periodista norteamericano recogiendo los recuerdos del gran celista español que en ellos demuestra su irreductible temperamento y su mal disimulada soberbia. No obstante, la crítica aprovecha la ocasión para mencionar la actitud de Casals frente al sistema político de su país. / Remito a V. E. la reseña del prestigioso semanario *Die Zeit* sobre las recientemente traducidas memorias. / Dios guarde a V. E. muchos años.[39]

Efectivament, el llibre, important, apareix en català, espanyol, francès, anglès i alemany. El franquisme n'és conscient i en pren nota, i Casals no es mossega la llengua per dir que és exiliat i que aspira a la llibertat i la justícia per a Espanya.

37. AGA. Carta del 18 de març de 1970. 824' 785 (46) – 19, núm. 199. Reg. d'entrada del 21 de març de 1970.

38. AGA. Carta del 16 d'abril de 1970. 824' 785 (46), núm. 199. Reg. d'entrada 22 d'abril de 1970.

39. AGA. Carta del 26 d'octubre de 1971. 822' 785 (46) 19, núm. 642.

Arran dels noranta-cinc anys de Pau Casals se celebra l'aniversari al domicili del músic, al qual són convidats l'arquebisbe de San Juan, monsenyor Luis Aponte Martínez, que celebra una missa, i el governador de Puerto Rico, Luis A. Ferré, que llegeix una proclama en què declara la jornada dia de la pau mundial. Un grup de joves del Glee Club de la Universitat de Georgetown (Washington) interpreta unes cançons. Al vespre se celebra a La Fortaleza, el gran recinte porto-riqueny, un concert que des del 29 de desembre de 1956 s'anava fent de manera regular. El canceller José María García-Rodríguez, del consolat general d'Espanya, informa el ministre tot dient: «No se encontraban en estos actos representaciones de las entidades españolas».[40]

Un altre exemple, i n'hi hauria múltiples de la minuciositat amb què se segueix la trajectòria pública de Casals, és el de l'ambaixador a Washington, Jaime Argüelles, que el maig de 1971 escriu: «Adjunto tengo la honra de remitir a V.E. un resumen de las críticas aparecidas en la prensa de Washington con motivo del concierto que dirigió Pablo Casals, en la sede de la OEA el pasado día 4 […] el secretario general de la OEA, Sr. Galo Plaza, entregó al artista español una placa conmemorativa».[41]

Amb motiu del concert televisiu a l'Argentina, amb l'estrena de l'*Oda a la pau*, J. de Erice, ambaixador a Buenos Aires, elaborà un dossier periodístic que envià el 26 d'octubre de 1971 al ministre d'Afers Estrangers.[42] El mateix any, arran de l'estrena de l'*Himne de les Nacions Unides* que compon Casals, el cònsol general a Nova York, Adolfo Martín Gamero, tramet el dossier de premsa de l'esdeveniment, que assoleix una projecció internacional considerable.[43]

Un episodi amb repercussions diplomàtiques greus és el que succeeix a Santo Domingo, a la República Dominicana. L'ambaixador espanyol és Aurelio Valls, que coneix Casals d'un concert anterior als Estats Units. A la capital té lloc el concert benèfic que el músic ofereix a la fundació Academia de Música del Caribe. El concert es transmet per la televisió dominicana, i un cop acabat, el president Balaguer s'acosta al músic per saludar-lo. L'acompanya l'expresident

40. AGA. Carta del 30 de desembre de 1971. (44'325.254 [46]), núm. 876.

41. AGA. Carta de l'11 de maig de 1971- 824'785 (46)-19, núm. 593. Reg. d'entrada del 14 de maig de 1971.

42. AGA. Carta del 26 d'octubre de 1971, núm. 680. Reg. d'entrada del 28 d'octubre de 1971.

43. AGA. Carta del 29 d'octubre de 1971, núm. 613. Reg. d'entrada 2 de novembre de 1971.

de Guatemala Juan José Arévalo —aleshores ambaixador de Guatemala a Veneçuela—, que era a l'illa. Arévalo gaudia d'una gran popularitat. Els micròfons restaven encara oberts i es va sentir com Arévalo deia a Casals: «Los republicanos de Guatemala están con usted y con España»; Casals va respondre: «Sí, pero con la España grande y no con la pequeña de ahora».[44] Ho va sentir tothom i l'endemà ho va recollir la premsa.

El cas provocà un gran rebombori en els estaments franquistes, com ho evidencien els nombrosos documents conservats al lligall 12455. Justo Bermejo, l'ambaixador a Guatemala, informa de l'incident i de les seves gestions de protesta davant el govern guatemalenc. El 27 de març, el Ministeri d'Afers Estrangers, a través de la Subdirecció General d'Afers d'Iberoamèrica, tramet una carta a l'ambaixador a Tegucigalpa exposant els fets. L'ambaixador demana audiència al president Balaguer «para lograr de él una explicación pública en la que el Presidente lamente lo ocurrido y se disocie de aquellas frases». El document citat indica el pla que el Ministeri preveu:

> Al aprobar esta gestión de nuestro Embajador, incluido su propósito de no desorbitar un incidente ajeno a nuestras buenas relaciones con el Gobierno dominicano, se le comunica también que es cursada a V. E. la presente orden aérea a fin de que presente su queja ante el Gobierno de Guatemala por una actitud ciertamente inaceptable de su Embajador en Venezuela, quien contraviniendo todas las normas diplomáticas, se ha entrometido en asuntos internos españoles con la agravante de hacerlo al socaire de la buena acogida del Presidente de otro país y causando molestias no solo a las autoridades españolas, sino a su anfitrión. / En el mismo sentido, ha sido convocado el Embajador de Guatemala en Madrid. […] / Por todo ello, ruego a V. E. que cumplimente las presentes instrucciones del modo que le sea aconsejado por el reconocido tacto de V. E. [45]

El director general escriu a l'ambaixador a Caracas, Aurelio Valls, amb còpia de la carta anterior i demana que s'informi si Arévalo ha fet declaracions

44. AGA. Reproduït a la carta del 27 de març de 1972 del Ministeri d'Afers Estrangers espanyol a Julián Bermejo, ambaixador a Tegucigalpa, núm. 727. Reg. d'entrada 28 de març de 1972.

45. AGA, núm. 727. Reg. D'entrada 28 de març de 1972.

del mateix tipus.[46] Valls escriu el 4 d'abril al ministre sobre «las declaraciones hostiles a España de los señores Pablo Casals y José Arévalo», i afirma que «el periódico que más las destacó fue *El Caribe*, órgano que en todo pretende imitar al *New York Times* y que comparte ese tipo de liberalismo estrecho, cerrado y dogmático, tan lejano a cualquier auténtico sentimiento liberal del espíritu».[47]

Finalment, el 8 de maig, el Ministeri espanyol emet una nota informativa sobre l'incident, en la qual es dona per satisfet amb les declaracions guatemalenques, que manifesten que l'ambaixador Arévalo va parlar en nom propi, i amb el comentari del canceller de Santo Domingo, Gómez Bergés, aparegut al diari Ú*ltima Hora,* que afirmava que el govern guatemalenc no compartia aquelles declaracions polèmiques.[48]

Arévalo acabaria dimitint com a ambaixador. El 6 de maig, el Ministeri d'Afers Estrangers de Guatemala accepta la dimissió que havia presentat «alegando motivos de salud». Dos dies després, l'ambaixador a Guatemala, Justo Bermejo, constata l'eficàcia de la diplomàcia espanyola a propòsit de la dimissió d'Arévalo. A final de mes, l'ambaixador Valls envia al diari *El Caribe* una nota en la qual afirma que no havia enviat cap protesta al govern dominicà —els documents, però, palesen el contrari—, i pren una posició conciliadora davant la personalitat de Casals: «En cuanto al maestro Casals a quien conocí y admiro, y no tratándose en su caso de un representante de otra nación amiga, el cariño me impide juzgar sobre la corrección o incorrección de su proceder. Solo me queda deplorar que hace tantos años no conoce personalmente nuestra patria común». *El Caribe* tanca la nota amb una frase pròpia que vol ser contrapunt a les posicions espanyoles: «Casals no ha vuelto a visitar España, su patria natal, desde que que Franco está en el poder».[49]

Tanquem l'apartat amb una acció diplomàtica que no té només relació amb Casals, sinó amb el món de l'exili. Si el 1940 es raptava exiliats per afusellar-los, com fou el cas del president de la Generalitat Lluís Companys, posteriorment s'usaran tècniques més subtils, i quan les activitats públiques tenen

46. AGA.44'325.254 (46)-1. Carta del 28 de març de 1972. Reg. d'entrada del 30 de març de 1972.

47. AGA. 44'325.254 (46)-1, núm. 151. Carta del 4 d'abril de 1972.

48. AGA. 44'325.254 (46)- 1, núm. 133. Carta del 8 de maig de 1972.

49. «El embajador Valls afirma no eleva protesta alguna», *El Caribe*, 22-V-1972.

per protagonistes catalans, la lupa s'amplia. Casals va a Caracas del 21 al 25 de juny de 1972 per a la interpretació d'*El Pessebre* al Teatre Municipal.[50] El Centre Català, una entitat molt respectada, forta financerament i amb un gruix de socis important, publica a *El Nacional* un anunci convidant catalans i «amics d'idees liberals i humanitàries» a rebre el mestre a l'aeroport i anar en caravana fins a l'aparcament. També informa que Casals visitarà el dia 22 el Centre. Tanmateix, la diplomàcia no dormia. L'ambaixador Enrique Domínguez Passier ja havia escrit dies abans al ministeri preveient el to de la visita i definint així el Centre Català: «De marcado carácter separatista que en ningún momento ha querido tener contacto con esta embajada y que no desperdicia oportunidad para manifestar públicamente su actitud política, por lo que es de esperar que haga lo mismo, de algún modo, en esta ocasión».[51]

Casals ofereix una roda de premsa a casa seva, a la qual assisteix el periodista Emilio Santana d'*El Nacional*. A l'entrevista li comenta que l'havia entrevistat per primera vegada el 1958, també en aquest diari, i que havia estat la primera que va publicar, quan era un jove estudiant de periodisme. Una dècada i mitja després torna a entrevistar-lo i ho fa en una roda de premsa en la qual hi ha els grans mitjans locals a més d'*El Nacional, Últimas Noticias,* i *El Universal.*[52] Casals reitera el sentit profund de la seva vida, el treball constant. Diu que no vol parlar de política: «Sobre Franco no quiere opinar». Tanmateix, explica per què no ofereix concerts en altres països: «Desde que está Franco en el poder, mi país no ha escuchado más la voz de mi violonchelo. Tampoco he tocado en los países que se han mostrado benévolos con el dictador. ¡Y mire usted que hay bastantes naciones que han sido complacientes con Franco!».[53]

50. Hi va amb l'orquestra del Festival Casals de Puerto Rico, integrada per 86 músics. Com a directors l'acompanyen Alexander Schneider, Zubin Mehta i Victor Tevah. De soprano Olga Iglesias, de tenor Paulino Saharreai, de barítons Carlos Serrano i Pablo Elvira, amb Mauren Forrester de Mezzo-soprano.

51. AGA. Carta del 6 de juny de 1972.

52. «Entrevista al maestro Pablo Casals. A todas mis composiciones las quiero igual porque son hijas de mi amor por la humanidad», *El Universal* (21-VI-1972); Iván Martínez, «Casals crítica a los músicos de hoy porque piensa que muchos destruyen su propia obra buscando "algo diferente"», *Últimas Noticias* (21-VI-1972). A més, *El Nacional* publica una sèrie biogràfica: «Las 7 vidas de Casals» (16-VI-1972) i «Pablo Casals: un profeta de la Paz» (19-VI-1972).

53. Emilio Santana, «Mini foro. Frescos recuerdos de una vieja conversación con Pablo Casals», *El Nacional* (30-VI-1972).

A l'ambaixada es llegeixen tots els diaris i s'anoten les al·lusions per minses que siguin. Es fa una detallada relació de les activitats de Casals de tres folis, que recorden els informes de l'Stasi alemanya per la seva prolixitat:

> En general, esta atención de la prensa y las declaraciones de Casals se han limitado al terreno artístico, pero no han faltado algunas ligeras alusiones al tema político. Así, por ejemplo, durante la entrevista del día 20, alguien le preguntó cuando regresaría a España [és Iván Martínez d'Últimas *Noticias*] respondiendo Casals: «Eso no lo sé. No quiero entrar en el terreno político.» Esta es la versión que da *El Universal*, pero Ú*ltimas Noticias*, reproduce la respuesta de modo diferente: «Cuando tocaré en España otra vez, es una pregunta que no puedo contestar, ya que esto no está estipulado aún. Sin embargo, en la actualidad aseguro que no tengo ninguna razón de tipo político que me impida tocar en España».[54]

Veneçuela celebra la presència de Casals i li reconeix els mèrits. El president Caldera li atorga l'orde Andrés Bello, la més alta condecoració del país. *La Religión* de Caracas reprodueix el parlament del president, altament elogiós per al músic, i els mots d'agraïment de Casals que no hem vist mai reproduïts i que ens permeten constatar que als 92 anys exposa ben lúcidament el seu pensament: «Yo me considero como un hermano de todos los hombres. Cuando veo un negro siento deseo de abrazarlo. Yo tengo un alto concepto de la escuela […], siempre pienso en lo que el niño debe ser, en el estímulo que deben recibir esos muchachos de nueve años, que es cuando empiezan a comprender, porque son ellos lo que harán marchar el mundo del mañana».[55]

El 27 de juny, l'ambaixador Domínguez Passier no s'estarà de remarcar, coincidint el concert amb la visita de López Rodó al país, que un periodista, Luis Esteban Rey d'*El Universal,* «ataca abiertamente al régimen español». Com hem vist, ja havia acusat el dia 6 el Centre Català de Caracas «de marcado carácter separatista».

També es controla Casals quan crea la Fundació que porta el seu nom, en concerts i declaracions, i cou la difusió que assoleixen els seus actes i

54. AGA. Carta del 27 de juny de 1972, núm. 356.

55. «Creo que usted, Maestro, podría ser llamado el Néstor de la cultura musical», *La Religión* (23-VI-1972).

comentaris. Casals fou una espina clavada al cor de la dictadura franquista, per la seva fama internacional. Les converses de diplomàtics en aspectes complexos sovint no deixen rastre; tanmateix, els papers de vegades traslladen comentaris, com el del subdirector d'Afers d'Iberoamèrica, que en un comunicat classificat com a reservat des de San Juan de Puerto Rico afirma: «¿No sería posible que intentáramos la venida formal y pública de D. Pablo Casals a España?».[56]

El règim franquista intenta eliminar la dissidència, i la de Casals, en el cas que tornés, havia de prestigiar el franquisme, atès que equivaldria a una certa legitimació de l'*statu quo*. Les facilitats que el règim li dona per visitar Espanya una setmana el 1955, l'autorització per passar per la frontera el 1945 quan volia anar a viure a Portugal, el passaport de 1961, entre altres, són compatibles amb la censura als seus escrits, la vigilància obsessiva de les seves activitats, el control de la seva vida pública, el seguiment constant, i la inferència amb els governs dels països on desenvolupa la seva activitat musical i pública —de Puerto a Mèxic— en una demostració evident de la veritable naturalesa autoritària i repressiva del franquisme.

Casals va participar en nombroses activitats de suport a la llengua i a la identitat des de la posició de privilegi que li oferia la seva popularitat. Al costat del famós *Llibre Blanc de Catalunya*, editat a Buenos Aires, n'hi ha d'altres davant la Unesco i les Nacions Unides. Esmentem només la declaració que signa el 24 d'octubre de 1963, aprofitant la seva presència a la seu de l'organisme, on demana la fi de la discriminació que fa l'Estat espanyol a la premsa, l'escola i les publicacions:

> Que l'ensenyament en llengua catalana a tots els centres públics i privats d'ensenyament primari i a l'assignatura de la llengua pròpia als centres d'ensenyament secundari i superior. La publicació de premsa en català i l'ús normal d'aquest idioma a les emissions radiofòniques, al cinema i els altres mitjans de difusió. La normal existència i funcionament, en llengua catalana, de les corporacions i entitats de tot ordre que així ho desitgin.[57]

56. AGA, comunicat núm. 646 del 13 de febrer de 1972.
57. *Ara. Butlletí d'informació*, 5, setembre-octubre, 1964.

6. Les Converses amb Pau Casals de Josep M. Corredor censurades

El llibre de converses de Pau Casals amb el seu amic Josep M. Corredor des de l'exili al peu del Canigó, és un diàleg sobre la música i la vida, i s'ha convertit en una aportació fonamental per conèixer les interioritats de Casals. En van aparèixer moltes edicions i en diverses llengües. Malauradament, el franquisme va censurar les edicions catalanes de l'obra, tant la primera de 1967 com la segona de 1974. Per al present article hem consultat l'edició en castellà publicada a Buenos Aires (1955), perquè la darrera catalana (2014) continua reproduint la censurada. Per la seva desconeixença, transcrivim fragments de dos capítols dels catorze que té l'obra. Són el desè, «De la protesta a l'exili», i l'onzè, «L'esperança frustrada».[58] Els textos censurats els marquem amb cursiva i deixem altres parts dels publicats per afavorir la comprensió. També indiquem els fragments que foren substituïts per uns altres per passar la censura. L'original de l'obra que va presentar editorial Selecta a la censura franquista es troba a l'AGA, on es conserva amb tantes altres que els autors presentaven a la censura franquista.

6.1. «De la protesta a l'exili»

Josep M. Corredor conversa amb Pau Casals sobre la seva actitud política i l'experiència de la Guerra Civil:

> —Aquesta actitud, i la que adoptà posteriorment, ha motivat alguns comentaris sobre les relacions entre l'art i la política […]
>
> —[…] la paraula política, si no és emprada de bona fe, encobreix moltes confusions. La política pot significar les funcions governatives i la legislació corrent de cada nació, en les quals, evidentment, jo no tinc per què intervenir, fora de quan fan referència al meu país; ara bé, en els casos de què parlem, es refereix a règims que violen el respecte degut a la persona humana. En aquests casos hi ha principis morals que estan per damunt de totes les fronteres. *I la seva violació ha de provocar la indignació de tots els homes de bona voluntat.*

58. Sobre la censura franquista i Casals, vegeu Josep M. Figueres (ed.), *Pau Casals, escrits i discursos: pau, pau i sempre pau!*, Barcelona, Institut Català Internacional per la Pau - Angle, 2010.

—Hauria de provocar, Mestre. Mig segle enrere, en temps de l'afer Dreyfus, aleshores sí que les protestes eren generals contra «la condemna d'un just». Però des d'aquella època fins ara la brutalitat s'ha generalitzat, moltes bones voluntats s'han adormit, i des de fa anys hem entrat en el que un escriptor ha dit, «el temps del rebuig». Vostè és un gloriós «retardat».

— Però és possible que certs principis morals —que no és el mateix que certes fórmules polítiques— puguin passar de moda? D'aquesta manera, el que fa cinquanta anys era una persecució injusta avui ja no ho seria. La gran conquesta de la nostra civilització ha estat donar-nos la garantia que no serem perseguits per les nostres idees […].

—El 1936 esclata la tragèdia al nostre propi país.

—Mai no oblidaré en quines circumstàncies va començar per a mi. La nit del 18 de juliol de 1936 jo dirigia a Barcelona el darrer assaig de la *Novena Simfonia* de Beethoven amb la meva orquestra i l'Orfeó Gracienc. El concert estava anunciat per a l'endemà, diumenge, i s'havia de celebrar al Teatre Grec de Montjuïc, amb motiu de l'Olimpíada Popular. L'assaig anava molt bé. I, en el moment que el cor es preparava a cantar, es presentà un emissari de la Generalitat, dient-me que el concert de l'endemà estava suspès, *que les tropes sollevades es disposaven a atacar la ciutat* [text substituït per «que es preveia un alçament militar»] i que havíem d'evacuar ràpidament la sala, perquè el tiroteig pels carrers podia començar d'un moment a l'altre. Imagini's la meva consternació. Em vaig dirigir als músics i als cantants, i els vaig exposar el que m'acabaven de comunicar. Vaig afegir: «Com que no sé quan ens podrem tornar a reunir, us proposo que executem la *Simfonia* completa abans de separar-nos». Tothom es posà a cridar: «Sí!, Sí!». Quin moment tan emocionant! […] Aquella nit quan tornava en cotxe a Sant Salvador —una o dues hores abans que se sentissin els primers trets—, amb l'angoixa que ja pot suposar davant la tragèdia imminent, vaig fer la promesa de dirigir la *Novena Simfonia* a Barcelona i a Madrid tan aviat com ressorgís la concòrdia. *Fins ara no m'ha estat possible coronar aquest propòsit. Lamentaria infinitament morir sense haver-ho pogut realitzar.*

—L'endemà…

—L'endemà, mentre escoltava la ràdio *vaig assabentar-me que la insurrecció militar havia triomfat en algunes províncies i havia estat dominada en altres —entre aquestes, Catalunya— i que el «pronunciamiento» fracassat dels generals anava camí de convertir-se en* [text substituït per «a cada moment,

m'informava de tot el que ocorria —em sembla que tothom que es trobava en la meva situació feia igual. Vam passar alguns dies pràcticament incomunicats. Per més que em negava a creure-ho, vaig veure, horroritzat, que començava»] una Guerra Civil, el pitjor desastre que pot succeir a un país.

—*El trist període que va venir després en qu*è *contrastava l'heroisme dels combatents voluntaris amb el sadisme dels qui, a la rereguarda, només pensaven a donar carta blanca als seus sanguinaris instints.* [text substituït per «les misèries de la rereguarda»]

—En aquells primers mesos [text substituït per «En aquelles primeres setmanes"] de confusió, vaig anar diverses vegades a la Generalitat a protestar contra el que succeïa. «Estem indefensos —em deien els consellers amics meus. Cal sostenir els fronts amb tropes voluntàries. Aquí, a la rereguarda, fem el que podem, que per desgràcia no és el que voldríem». «Però si és així, per què no dimitiu?», els deia. «Encara seria pitjor», em contestaven. *Ai, era ben cert. Els generals responsables del cop d'estat havien d'haver previst que si fracassaven, els quarters serien presos a l'assalt, i que si aleshores esclatava una guerra civil, el mateix al govern central que al de Catalunya, obligats a comptar amb els partits polítics i les organitzacions sindicals, no disposaran al començament de forces per a imposar ordre a la rereguarda.* […]

—*La corrua de misèries que porta tota guerra civil.*

—*Assassinats d'un costat, assassinats de l'altre. És la bogeria col·lectiva.*

—*Tanmateix, vostè va prendre posició des del primer dia.*

—*Sí. Per a mi —i la major part dels intel·lectuals espanyols van pensar el mateix— hi havia una qüestió de principi: la principal responsabilitat de la Guerra Civil queia en els que havien volgut fer caure per la força un règim legítim —escollit per sufragi universal uns mesos abans— i que davant el fracàs del seu pronunciament demanaven ajuda i col·laboració a la Itàlia feixista i a l'Alemanya nazi. En tot país civilitzat s'accepta la decisió de la nació i els qui no estan contents del resultat esperen una nova consulta electoral. La insurrecció militar anava dirigida contra l'obra de renovació iniciada i prosseguida per la República, la qual, per cert, no presentava cap caràcter extremista, sinó que tenia simplement per objectiu consolidar a Espanya un règim democràtic, com el que tenen la majoria dels països de l'Europa occidental.*

A despit de la meva gran tristesa per tot el que ocorria, jo no podia romandre indiferent en aquell dolorós conflicte. Jo no oblido els meus

orígens humils, que m'uneixen i continuaran unint-me al meu poble. *A més, un dels mòbils que animaven els sollevats era el seu odi contra l'autonomia i fins i tot contra la cultura catalana, quan en realitat Catalunya mai ha estat tan solidària dels destins espanyols com en temps de la República.* […].

6.2. «L'esperança frustrada»

Afegim, com a cloenda, un text molt suggerent, del seu amic i biògraf Josep M. Corredor que ens acosta a la situació del període des d'una perspectiva humana molt precisa. En el volum de *Converses*, Josep Maria Corredor dialoga amb Pau Casals sobre l'oportunitat perduda d'haver posat fi al règim després de la Segona Guerra Mundial:

—*Quina impressió li va donar el pretendent?* [don Joan de Borbó]

—*La d'un home de bona fe i bona voluntat. La seva opinió era que un plebiscit nacional devia resoldre la qüestió del règim, em va participar que no estava disposat a acceptar cap oferiment directe del dictador. Posteriorment, Don Joan ha modificat els seus projectes, ja no es diu que el poble espanyol es pronunciï sobre la restauració de la monarquia, i ha permès que el seu primogènit s'eduqui a Espanya sota els auspicis del règim dictatorial. Ara el pretendent vol fer l'efecte d'acatar els capricis del dictador; és veritat que no és ell sol: els governs de les nacions democràtiques fan el mateix. […]*

— *[Sobre la renúncia a actuar d'Anglaterra]*

—Com ja l'hi he dit, vaig arribar a Anglaterra esperançat i confiat. Llavors estava convençut que l'exili s'acabava, *ja que la victòria aliada devia significar lògicament la desaparició del règim franquista.* La decepció, però, no tardà a produir-se. *Llegia els diaris, parlava amb altes personalitats i veia que a les esferes governamentals ni en els laboristes que ja eren al poder i menys encara en els líders conservadors, no hi havia cap propòsit en ferm d'arraconar el dictador espanyol. Ans al contrari, les notícies i les informacions que publicava la premsa encara li eren més aviat favorables. Què s'havia fet d'aquelles promeses solemnes de Churchill, d'arrencar les rels del feixisme a qualsevol lloc on es trobessin?* Em vaig entrevistar amb ministres, amb alts funcionaris, amb directors de diaris, vaig anar diverses vegades als Comuns: insistint una vegada i una altra *en la responsabilitat que assumirien Anglaterra i les altres nacions victorioses si no es mantenien fidels a uns ideals per la defensa*

dels quals havien hagut de morir milions d'homes. El dubte va començar a inquietar el meu esperit. Era evident que l'esperança seria frustrada.

Enmig de les aclamacions i de les recepcions, pensava constantment en els meus compatriotes, amb els quals em sento totalment solidari. El poble espanyol esperava que se li donés l'ocasió de pronunciar-se lliurement. El millor de la intel·lectualitat espanyola, exiliada des de feia anys, confiava que la derrota dels totalitaris representaria per a ella —i per a milers i milers de refugiats— un ràpid i segur retorn. Quina decepció els preparaven les cancelleries. I em preguntava si, enmig d'aquest desengany, jo tenia dret a ésser un privilegiat. Si acceptava tranquil·lament els aplaudiments i els homenatges, ¿on seria la solidaritat? *No. El meu deure era protestar contra aquesta ignomínia. L'engany dels amics és més cruel encara que els atacs de l'adversari. Jo havia de tancar-me en una actitud de silenci, en una actitud de protesta mentre no es donés una justa reparació al meu poble, que té els mateixos drets que altres a una vida civilitzada.* […]

De retorn a Prades vaig considerar que la meva protesta havia de tenir un caràcter general. No m'era possible de rebre ovacions, honoraris i distincions de països la conducta dels quals forçosament hauria de censurar. L'any següent, el 1946, encara vaig fer alguns concerts benèfics que havia promès —el darrer tingué lloc a Montpeller—, però vaig manifestar que no acceptaria contractes ni invitacions, vinguessin d'on vinguessin, *mentre no es restablís a Espanya un règim respectuós de les llibertats fonamentals i de la voluntat popular.* [text substituït per «mentre continués la política seguida»]. Jo mateix em tancava totes les portes. *Era el sacrifici més dolorós que pot imposar-se un artista*. […]

Així, almenys dormo tranquil, perquè sé que faig el meu deure. Si no hagués pres aquesta actitud, les nits em serien una tortura.

El llibre es va publicar els anys seixanta, superada l'etapa de control ferreny i absolut de la dècada dels quaranta. No hi haurà plena llibertat fins als anys vuitanta amb una nova Constitució, tot i que funcionaris, jutges i policies, entre d'altres, de l'etapa franquista continuen al poder i apliquen interpretacions restrictives. Sobre la presència de Casals a la premsa, cal fer avinent que anirà *in crescendo* simultàniament a l'obertura que es presentarà en el conjunt social, especialment a partir de la Llei de premsa de 1966, que traslladava la responsabilitat a autors, directors i periodistes. Aquells anys, la personalitat de Casals

és vista pel franquisme amb respecte pel seu poder mediàtic, tot i que el considera enemic polític i adversari ideològic. Pot aparèixer amb finalitats musicals, humanes, de to suau, però mai amb referències crítiques. Un exemple del canvi fou Fernando Díaz Plaja, escriptor franquista reputat a l'època que havia col·laborat amb Utrillo en la difamació contra les personalitats més emblemàtiques de la cultura catalana, i que el 1964 el va entrevistar a Puerto Rico. Li diu mestre i li fa reverències a *La Vanguardia Española*. Cal dir que Casals mai rebutja la premsa, sigui *l'ABC* o un butlletí obrer, les seves portes estan obertes a tots els fotògrafs i periodistes.[59] Com hem vist, els continguts més crítics, les denúncies i alguns parlaments seran prohibits al llarg de la seva vida com a prevenció del règim en la difusió de la crítica de Casals contra l'autoritarisme i la defensa que farà de conceptes com llibertat i justícia i catalanitat.

Taula 3. Mostra de la relació dels diplomàtics que apareixen en el seguiment de les activitats de Pau Casals a l'exterior durant el franquisme

Ciutat	Data	Nom	Càrrec	Afer
Nova York	25-III-936	Antonio de la Cruz Marín	Cònsol general d'Espanya	Informe sobre la tramesa d'un bust de Casals a Barcelona.
Londres	6-V-1939	Duc d'Alba	Ambaixador	Informe sobre el concert.
Perpinyà	21-VI-1950	J. M. Trías de Bes	Cònsol a Perpinyà	Informe detallat del festival.
París	17-VII-1950	M. Aguirre de Cárcer	Ambaixador París	Informe Festival Prada.

59. Cal fixar-se que Casals té una relació molt oberta amb els mitjans, als quals sap explicar la trajectòria vital amb molta empatia. Un exemple seria l'entrevista a Miquel Duran a *La Veu de Catalunya* («La vida heroica del mestre Pau Casals contada per ell mateix») apareguda el 25 d'abril de 1928 i on mostra les anècdotes i vivències que anirà constantment repetint fins a configurar la seva pròpia visió del passat, que serà acríticament divulgada pels periodistes i escriptors. Catalunya es troba amb una figura que té dimensió internacional pels seus èxits i davant la manca de reconeixements estatals la converteix, per una catalanitat diguem-ne terral indiscutible, en una bandera que esdevindrà símbol per la coherència amb què encarna la manifestació visible d'un dels trets més cars de la catalanitat com és la voluntat de ser davant un estat que maldà per l'anihilament.

Ciutat	**Data**	**Nom**	**Càrrec**	**Afer**
San Juan Puerto Rico	15-XII-1955	Emilio Núñez del Río	Cònsol general	Informe sobre l'arribada de Casals a Puerto Rico.
San Juan Puerto Rico	15-IX-1956	Emilio Núñez del Río	Cònsol general	Queixa sobre les declaracions de Casals apel·lant a l'amistat dels EUA amb Espanya.
Ciudad de México	27-I-1956	Justo Bermejo	Representant espanyol a la delegació de Mèxic	Sobre activitats i viatges de Casals.
El Caire	9-VIII-1957	José del Castaño	Ambaixador	Informe sobre l'eco del casament de Casals a la premsa local.
Ciudad de México	29-XII-1960	Joaquim Juste	Representació a Mèxic	Sobre l'estrena d'*El Pessebre* a Acapulco.
Jerusalem	27-I-1962	José A. Balenchana	Cònsol general	Informe sobre la prohibició de Jordània a la visita de Casals pels seus sentiments sionistes.
Washington	7-I-1963	Antonio Garrigues	Ambaixador EUA	Declaracions de retorn a Espanya fetes a un diari de Carolina.
Washington	4-VI-1963	Antonio Garrigues	Ambaixador EUA	Sobre l'oferiment de Pau Casals de fer un concert a Barcelona pels damnificats per les inundacions del Vallès.
San Juan Puerto Rico	18-VI-1963	L. Martín Artajo	Cònsol general	Tramesa a la premsa sobre Festivals Pau Casals.
Berlín	9-IX-1963	Antonio Espinosa	Cònsol general	Informe de la conversa amb J. Alavedra sobre *El Pessebre*.
Londres	30-IX-1963	Alberto López Herce	Relacions Culturals Ambaixada	Estrena d'*El Pessebre* a Londres.

Ciutat	Data	Nom	Càrrec	Afer
Caracas	22-X-1963	Matías Vega Guerra	Ambaixador	Carta sobre un article del retorn de Casals a Espanya.
Washington	22-X-1963	Il·legible	Ambaixador	Concert Nacions Unides
San Juan Puerto Rico	18-XII-1963	Pedro Manuel de Aristegui	Cònsol adjunt	Eco Medalla de la Llibertat a Casals.
Asunción	31-III-1964	Ernesto Jiménez Caballero	Ambaixador	Informe sobre les declaracions de contingut polític a la premsa a Asunción en l'escala a l'aeroport.
Buenos Aires	17-IV-964	José Ignacio Ramos	Conseller d'Informació	*Informe reservats concerts a Buenos Aires.*
Washington	1-VI-1964	Marquès de Merry del Val	Ambaixador	Informe sobre els festivals Casals.
San Juan Puerto Rico	17-VI-1964	Pedro Manuel de Aristegui	Cònsol adjunt	Informe sobre els Festivals Pau Casals.
San Juan Puerto Rico	11-XI-1964	Pedro Manuel de Aristegui	Cònsol adjunt	Amenaça de segrest a Pau Casals.
Washington	4-II-1965	Marquès de Merry de Val	Ambaixador	Informe sobre reportatge premsa de Pau Casals.
Roma	22-VI-1965	Il·legible	Ambaixador	Sobre l'impacte de Casals a *L'Unità* pel documental fet a Praga.
San Juan Puerto Rico	28-VI-1966	Ramón Ruiz del Árbol	Consolat General	Informe sobre premis rebuts per Casals.
Washington	6-VII-1965	Marquès de Merry de Val	Ambaixador	Sobre l'article dedicat a Pau Casals pel *New York Times*.
Caracas	30-XII-1966	Matías Vega Guerra	Ambaixador	Informació sobre l'homenatge del Centre Català a Casals.

Ciutat	**Data**	**Nom**	**Càrrec**	**Afer**
San Juan Puerto Rico	30-XII-1966	José M.ª García-Rodríguez	Canceller encarregat del Consolat General	Recepció oficial a La Fortaleza a Pau Casals per l'aniversari
San Juan Puerto Rico	14-IV-1967	Ramón Rufa [sic] del Árbol	Consolat general	Sobre el premi Kennedy a Casals pel IEN de Barcelona (via J. Alavedra).
Ciudad de México	15-I-1971	Juan Castillo	Representació a Mèxic	Estada de Casals a Guadalajara.
Ciudad de México	16-X-1972	Juan Castillo	Representació a Mèxic	Signatura de la constitució de la Fundació Pau Casals.

Font: Elaboració pròpia a partir de la documentació conservada del Ministeri d'Afers Estrangers i altres, a l'Archivo General de la Administracion d'Alcalá de Henares (AGA). Selecció del miler d'informes sobre Casals.